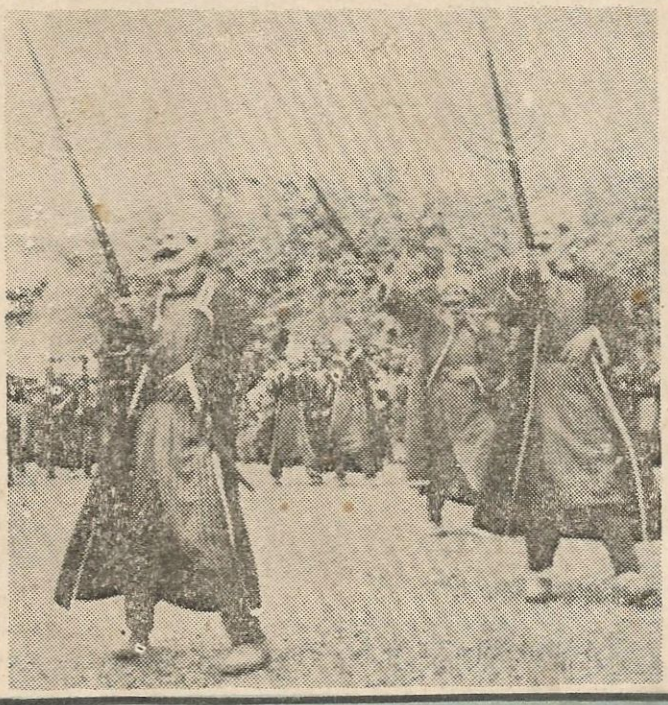
Yeni Aylık Sanat-fikir Dergisi

FIRAT

SAYI 32 EKİM 1966 FİATI 100 KURUŞ

MEHMET EMİN ORHAN

Onu Bornova kadınlar birliğinin bir toplantısında tanımıştım.

Sazı ile mikrofona dâvet edilen Karaçam İlkokul Müdürü Mehmet Emin ORHAN; simsiyah bıyık, kaş ve gür saçı, esmer benzi ve babayiğit yapısı ile mikrofona ilerlerken, her Elâzığlı gibi bir hemşeriyle karşılaşmak üzere olmanın heyecanını duymuştum.

Memleket hasretini dile getiren sazının feryadı dilinin elezberi, hayatı ile, tutuşan kalblerimiz bizleri kanat kanat yükseltip, katar katar uçuşup, Elâzığ üzerinde semt semt, hatıra hatıra dolaşan bir turna sürüsü haline getirmişti.

O gün onun sazında, onun dilinde, memleket hasretini buğulu gözlerimizle kana kana bütün benliğimizde hisederek yudumlamıştık.

Yeni Fırat dergisi Okuyucu mektup bölümünde onun yazısını okuduğum günün; dört gün öncesi, bir trafik kazasına kurban giden Emin ORHAN'ı büyük bir acı ile toprağa vermiştik.

Evet muhterem hemşerim, sen (Ülküye yaklaşman için) memleketten uzaklaştın. Ama felek vakitsiz ve amansız avladı seni. Maalesef sen, artık (Altın kafeste) değil kara toprağın taa içindesin.

Artık (Elâzığın günlük hayatında, hemşerilerin yaşayışı, kapalı çarşı, aşağı meydan, yukarı meydan, sebzeciler, kasaplar hatta demirci silo, bütün tanıdıklar, analar, babalar, orada yaşıyan bütün hatıralar) hepsi, ama hepsi yalan oldu.

Onlar senin öldüğünü dahi duymıyacak mezarını dahi bilmiyecekler.

O canından daha çok sevip de özlediğin,
Artık hiç bir hemşerin,
Mezarının başında,
Ne bir ayak tutacak,
Ne «Elezber» okuyup başında ağlayacak.

Kabrinde rahat uyu hemşerim! Bugün senin, yarin benim başımda. Biz garip kişilerin bozulmaz yazısı bu.

Sana Ulu Tanrıdan kucak dolusu rahmet, kederli ailene başsağlığı ve hürmet.

AHMET TURAN
Top. Kd. Bnb.
57. Top. Tug. Lojistik Şb. Md.
BORNOVA

YENİ FIRAT

Dergisi

Bingöl Matbaası - Elâzığ
1966

YENİ FIRAT

Aylık Sanat ve Fikir Dergisi

S A H İ B İ :

FİKRET MEMİŞOĞLU

Yazı İşlerini fiilen idare eden

Mes'ul Müdür :

CENÂNİ DÖKMECİ

İdare Yeri :

Türk Kültür Derneği Şubesi

ELAZIĞ

A B O N E :

Yıllık	12 TL.
Altı Aylık	6 TL.

Gönderilen yazılar basılsın Basılmasın geri gönderilmez.

«Yeni Fırat» adı anılmadan dergiden yazı ve şiir alınamaz.

Arka kapak tam say. 750 TL.
İç kapak tam sayfa 500 TL.
İç sahifeler tam sayfa 500 TL.
Küçük ilân ve reklâmların santimi 10 TL.

Yazışma ve para gönderme adresi:

Fikret Memişoğlu Avukat

ELAZIĞ

İSTANBUL Temsilciliği :

Tahtalı Bostan Sokak No. 1

Kuzguncuk

Dizgi ve Baskı :

Bingöl - MATBAASI

E l â z ı ğ

YENİ FIRAT'IN

YAZI DİZİSİ

K. (M. E. Orhan) ..... Bnb. A. Turan
Başyazı ..... Yeni FIRAT
Bakın da Görün (şiir) ..... YOLCU
Türk Dilinin korunması ... Z. V. TOGAN
Muş Türküsü (şiir) ..... H. DUMAN
Kaleler ve Beğlikler ... Cenap Osmanoğlu
Apaydınlık (şiir)..... Cenani Dökmecı
Göç Destanı ..... F. Memişoğlu
Gündelik ..... Süleyman Akman
Selsebi (şiir) ..... Mehmet Şahin
Hayalden Hakikate ..... İhsan Hısarlı
Lüzum kalmadı (şiir) ..... H. Karaçorlu
Maden köylerinde ..... D. Y. - N.M.
İzmir Mektubu ..... Fethi Başak
Anadolu sesleri ..... Ali Rıza Alp
İl Haberleri ..... Yeni FIRAT
Til köyü eserleri ..... Dr. İlhan Akçay
1. Anonim kümbet ..... Dr. İlhan Akçay
Pertek yukarı cami H. ..... Dr. İ. Akçay
Eski Pertek yukarı C. ... Dr. İlhan Akçay
Birinci Saray ..... Dr. İlhan Akçay
Pertek kalesi ..... Dr. İlhan Akçay
Mehter Marşı ..... F. M.
Van mektubu ..... Nejat Bircan

DENSİZLİK ve ARSIZLIK

Söz diye geçeriz amma, bunlar sosyal dertlerdir. Söylenip geçilecek dertler değil. Böyle olmasaydı halk bundan yakınır mıydı?!. Bakın halkın dediğine: «Dünyayı, densiz ve arsız yitirir ve bitirirmiş!»

Allah Allah, ne doğrusöz bu.. Dalıp düşününce, gerçeğin ta kendisi olduğunda şüphe kalmaz. Bu söz; elbette taş toprak, kurt kuş için değil, insan için, yani benim senin, hepimiz için söylenmiş bir söz. Söz amma anlıyana bıçaktan keskin, okdan delici!... Fakat anlamıyana yani iz'an ve vicdan yoksulu olana «hedik suyu» gibi...

Yaratanın, kuluna en ulu nimeti Dünya değil mi? İşte o Dünyayı batıran ve bitiren biziz demek. İnsan olarak vah bize vah!...

Sözlerinin kadrı, henüz gereğince bilinmiyen Ziya Paşa'nın da yakınışı bundan dolayıdır:

Yarap! Ne eksilirdi, deryâ-yı izzetinden,
Peymâne-i ümîde zehrâb dolmasaydı?
Âzâde - ser kalırdım âsîb-i derd ü gamdan
Yâ Dehre gelmeseydim, yâ aklım olmasaydı.

Aklın, sağduyunun, densizliğe ve arzıslığa tahammülü yoktur. Paşanın yakınışı da bundan dolayı...

Tanrı'nın en yüce hikmeti, selam ve nizam kanunudur. İnsanoğlu, ancak nizam içinde selama durur, selamete varır. Hüner, bu kanuna uyabilmekte... Medeniyet de, uygun insanın, yatkın iz'anın eseridir. Densizin ve arsızın değil...

Densiz, ne demek? Dengesiz değil sâde... Ondan da öte... Üstüne düşmiyen işe karışan, olur olmaz söze katışan, çağırılmıyan yerde görünen, çağırılan yere erinen kimse mi? Dinsiz, tonsuz (renksiz), yönsüz bir yaratık mı? Ne olursa olsun, böyle olanların bir kişi, beş kişi için pek önemi yok amma, toplum için büyük zararı vardır. Bir yumuşak dikendir bunlar... Cem'iyyetin bâzan dizinde, bâzan yüzünde, bâzan da önünde yara açarlar. Yıl çibani gibi işler durur bu yara... Bâzan yıllarca kapanmaz.

«Eyyam reisi» dedikleri de bir nev'i densizdir. Bunlar, üst kata kadar çıkınca, oradan cem'iyyetin dengesini bile bozabilirler.

Rahmetli Hocanın, Dünyanın dengesini kurmak için, insanların karşılıklı gidiş gelişini buna yorması, densizlikden korunmak için olmalı...

Bugün gazetelerde ve dergilerde, var olduğunu duyduğumuz bir çok «aşırı akımlar» dan bahsediliyor. Bu aşırı akımlara kapılan gençler ve kocalar, densizliğin tipik örnekleridir. Bu tipler, köksüz oldukları için, akıma kapılır, akıntıya kürek çekerler.

«Bize gel, bize gel!» demez; «bizden öte, bizden öte» derler hep. Moskova'ya öğrenim ve eğitim için gitmek; Avrupa'ya ve Amerika'ya gidip dönmemek; buna karşı dönenleri önemsememek, gelenleri benimsememek de hep densizlikden...

Dünyayı, bostan bozan gibi düzensiz ve vezinsiz hale getiren, bunlardır elbet... Solculuk Sağcılık, Kominstlik, Kürkçülük gibi akımlar, solaklık ve salaklık sevdasının densizlik örnekleri...

(Devamı Sayfa 7 de)

BAKINDA GÖRÜN

Gitgide serpilip bir fidan oldu,
Şu gönül bahçemin gülüne bakın.
Aleme şan verdi, bir destan oldu;
Gelin, başbağlayıp gelene bakın.

Güldükçe yüzünde bahar açılan,
Bu goncagül müydü, gönle saçılan?
Nârına yanmakdan korkup kaçılan,
Saçının şu pul pul teline bakın.

Tanıdım, yüzüme bakıp, solunca;
Yeni bir gül değil bu, eski gonca.
Fakat yar yad olup, kalbe dolunca,
Gözümün boşalan seline bakın.

Kırklara karışsam da beni tanır,
«Git, gelme» dese de, gelirim sanır.
Bana gel, diyeni, benden kıskanır,
Şu sıra dağların yeline bakın.

Başımda, ne bu toz duman, biriken?!.
Bu gün bin bir olmuş, derdim bir iken!
Neden âh o gülün bakışı diken?
Hele bir yol ince beline bakın.

Sanki o hâlâ bir seher çağında,
Uyuyor gibi, tül salıncağında.
Lâkin şu küllenmiş aşk ocağında,
Kıvılcım arıyan eline bakın.

Kem gözle bakanı, uğrumdan sürün;
Yolcu'ya baştacı bir çeleng örün.
Boyuna bosuna, bakın da görün,
Kız iken sevdiğim geline bakın.

YOLCU

Türk Dilinin Korunması

Prof. Zeki Velidi TOGAN

Sovyet hâkimiyetinin ilk devirlerinde komünistlerin Şark kültür siyasetinde sözcüleri ve «Yeni Şark» dergisinin müdürü olan Pavloviç 1920 de Komintern'in İkinci Kongresi sırasında yazıp teksir ettiği ve bir nüshası Turar Ryskolov'un eline geçen raporunda Şarkta çalışacak komünistlere yol göstererek. «Komünistler, Şarkta burjuva kültürünün yaşamasına yardım edecek bir muvazaada bulunamazlar» dedikten sonra İslâm millətlerinin dillerinde istikrar olmamasını ve mezhep farklarını bahis konusu etmiş ve bu milletleri dillerinde hâkim arkayizmle mücadeleyi ve lisanı halka yaklaştırma hareketlerini ele geçirmek için, çalışmayı ve temelleri çürük saydığı bu dillerde istikrarsızlık yaratmayı, mezhep ihtilâflarını körükleyip bunu Şarkta mevcut olmıyan sınıf mücadelesi yerine geçirmeyi tavsiye etmişti. Bu yazı komünistlerin Rusya'ya komşu olan Şarktaki milletlerine karşı kat'iyen samimî olmadıklarını pek vazih olarak göstermişti. Bu yazıda dil meselesine dair ortaya atılan fikirleri Prof. E. Polivanov 1927 de «İnkılâpçı Şark» (Revolutsiyonnyy Vostok) dergisinde «Sovyetler Birliğine dahil milletlerin yazı dilleri ve inkılâp» unvaniyle neşrettiği yön gösterici makalesinde ve diğer yazılarında genişçe izah etti. O, imlâ, grafik ıslahının siyasî gayeler için asıl istifade edileceğini ve ayrı edebî dillerin nasıl yaradılacağını, Arabça ve Farsçayı atınca yerine hemen Rusça ıstılâhların nasıl getirileceğini, fakat bu işlerin «Russitsizm» tesmiye ettiği tarzda, ya ni göze çarpan bir Ruslaştırıcılık gayreti şeklinde yapılmayıp, fikrin bu ayrı dillerde konuşan kavimlerin aydın mümessilleri eliyle işletilmesini ve komünist üniversitelerinde «ana dilleri seksiyonları» vücuda getirerek bunlarda bir taraftan bu dillere karşı feragat gösterisinde bulunmayı, fakat bunlar vasıtasiyle yapılacak Ruslaştırmanın edebî dilleri «Garplaştırma» (yani Ruslaştırma nın) kaçınılmaz bir zaruret olduğuna ve «grafik ıslahat» ta «fonetik imlâ» nın esas edilmesi gerektiği ne kandırma usûlünün tatbikinin şart olduğunu ileri sürdü. Polivanov'un nazariyetleri riyakâr «hüsnüteveccüh» le Şarklı talbeye tekin edildi. Moskova'da tahsilde bulunan Türkiyeli talebeden bu fikirleri temelli olarak benimsiyen birisi Ahmed Cevad Emre idi. O, 1928 de İstanbul'da yayınladığı «Muhtaç olduğumuz Lisan İnkılâbı» unvanlı kitabında o sene kabul edilecek olan yeni Türk alfabesinin tatbikinda Polivanov'un edebî dillerin telâffuz «fonetik imlâ» esasında kurulması gerektiğini, «lisanın mütemadi tebeddülü» nazariyesini benimsemiş olduğundan bu fikri Şark edebiyatından misaller getirerek dilde istikrarsızlığın tabiîliğini gayet mâsum bir fikirmiş gibi aydınlattı.

Bundan sonraki «tekâmül», Rusya'da Türk dillerine Lâtince yerine Rusça Siril harfleri tatbiki dolayısiyle bu dillerin «ruhen» Rus diline yakınlaştırılması zaruretinden bahseden yazılarda görüldü. Bunda Türk dillerinin bünye, syntax bakımından «yavaşça Garblaştırılmaları», keza «Q» ve «ng» gibi. Slavca'da bulunmıyan sadâların, onlara yeni Siril alfabesinde yer vermemek suretiyle tedricen bertaraf Rusça vasıtasiyle Türk lehçelerine geçen Garblı kelimelerin Rus diline uygun şekilde «G» ile yazılması (meselâ Holanda, Hegel, Hitler, yerine Gollanda, Gegel, Gitler), Türkçeye geçen Rusça kelimelerin Rus imlâsı ile yazılması ileri sürüldü. Devrik cümle «Türk dillerinde, Garbe aykırı olmakla yok olmaya mahkûm olan gayritabiî hal» olarak telkin olundu. Kazakistanda ve Azerbaycanda Türkler bu siyaset le ciddî ve şuurlu olarak mücadele ettiler. 1963 te Frankfurt'ta toplanan milletlerarası Petrol Kongresine Rus delgeleriyle bir çok Türk mühendisi de gelmişti. Bunlardan birine bir Türkiyeli talebe (Anlıyor

musunuz) diyerek «Cumhuriyet» gazetesini sunduğunda Azerbaycanlı mühnedis gazeteyi evirmiş çevirmiş ve nihayet «Pek anlıyamıyorum ama bir şey anladım: Bizim sekiz sene savaşarak yerdiğimiz devrik cümleleri şimdi size satmaya çalışıyorlar. Bu manat (yani para) geçmez, siz dilin bünyesinin devrilmesinin nereye kadar gideceğini bilemzsiniz, biz ise biliyoruz» demiştir.

Rus siyasî dilcilerinin Rusyanın doğulu komşularına hulülleri hiç bir yerde bizzat Rusların müdahalesi şeklinde yapılmaz, bunu yerliler eliyle yaparlar. İranda Tûde zamanında Lâhutî'nin di lve imlâ siyaseti, Komünist Çinde, Moskovada terbiye gören Çinliler eliyle Çin dilini Rus alfabesi tatbiki yoluyle bir çok dillere ayırmak siyaseti malûmdur. İrandakileri senatör Seyyidhasan Takizade «Yadigâr» mecmuasında neşrettiği mükemmel yazıları ile yere serdi. Çinde yapılan Rus dil siyasetinin 1950 ye kadarki safhalarını John Hopkins Üniversitesinde Dr. John de Francis «Çinde milliyetçilik ve dil ıslahatı» ismindeki eserinde, daha sonraki gelişmeleri Prof. Er Michail (Seattle) yazılarında anlatmışlardır.

Bu Rus siyasetine karşı ve lâtince lehine güreşen Çu - Çiu - Pay muvaffak olmuş ve 1956 da Lâtin taraftarları efkârı kendi lehlerine çevirebilmişlerdir. Prof. Michail'in anlattığına göre şimdiki Rus - Çin ihtilâflarında Rusların, Çinde takib etmek istedikleri dil ve kültür siyaseti mühim rol oynamıştır. Türkiye'de Rus siyasetini yerlilerin eliyle tatbik etme tecrübelerinden birisine bizzat kendim de şahid oldum: 1940 ta İslâm Ansiklopedisinin Türkçesinin neşrine başlarken Maarif Vekili Hasan Âli Beyin idaresinde toplanan idare heyeti Adnan Adıvar beyle benim, teklif ettiğimiz Müsteşrikler transkripsiyonu kabul olunmuştur.

Bu da 1935 te Romada toplanmış olan 19 uncu Müşteşrikler Kongresinde Alman bilginleri tarafından teklif olunan matbu bir transkripsiyon sistemi idi. Bunu memnuniyetle kabul eden Hasan Âli Yücel bir kaç gün sonra Adnan Beye telefon ederek Müsteşrikler transkripsiyonunu İstanbula gelişine kadar tatbik etmemiz gerektiğini emretmiş. Geldi, nedense vekil bey fikirlerini tam olarak değiştirmiş «Q» ve diğer bir iki harf yerine o sene Sovyetlerin Türk dilleri için cebren tatbikına başladıkları alfabedeki iki şekli gayet âmirine bir şekilde (işte bunları tat bik edeceksiniz) dedi. «Â» yerine Rusların kabul ettikleri kuyruklu «K» idi. Vekil bey bunları göya kendi fikri imiş gibi ortaya koyduğundan ben bunun Rusların alfabesinden alınmış olduğunu o toplantıda söylemedim. Fakat Adnan bey bunu biliyordu, o da o hâlde «K» nın altına bir nokta koyalım, öyle yazanlar var dedi. Burada Hasan Âli Beye bu işaretleri birer solcu arkadaşı vasıtasiyle kabul ettirmiş olabilirler. Kazakistanda «Q» harfi aleyhine «K» kabul olunması uğurunda mücadele eden Rus dilcisi Prof. Sminova, ve emsali zevat Garbte ve Arab âleminde, İranda ve Hindistanda kabul olunan «Q» nun karşısına dikilmeleri Türk kavimlerini Lâtin harfinde dahi diğer İslâm mil letlerinden ayrı bulundurmak olduğunu gizlemiyorlardı. Bir de Rus dilinde bulunmıyan bu harf Türk lehçelerini Ruslaştırma siyasetine karşı koyan bir düşman telâkki olunuyordu.

(Bilgi)den

—MUŞ TÜRKÜSÜ—

Çığlık koparır kuşlar öterken,
Bingöl'de ağıt, Muş'ta ağıt var!
Birden, bin ocak söndü tüterken,
Üstünden uçan kuşta ağıt var!

«Çat, Varto, Hınıs» bahsi edende:
Çiy, gözyaşıdır, gülde, çimende.
Bir türküsü var, aksı Yemen'de,
Muş derken akan yaşta ağıt var

Yarap o ne afet, o ne gündü?!.
Gün ortası, bin bir çıra söndü!..
Taş, toprağa; toprak, taşa döndü;
Toprakta ağıt, taşta ağıt var.

Haydar **DUMAN**

Koca Mevlânâ'nin :

Bâzâ bâzâ her ançi hestî bâzâ!
Ger kâfer ü kebr ü bütperestî bâzâ!
İn dergeh-i mâ dergeh-i nevmidî nist
Sad bâr eğer tevbe şikestî bâzâ!...

Diye, yana yakıla yakınışı da bunun için... Densizi cennete çağırsan, bahçe kapusundan döner. Densiz, yönsüzdür çünkü...

Halk ne doğru söyliyor: «Dinsiz, tonsuz ol, densiz olma!...»

★

Arsız, densiz'in bir kat daha yukarısı, hayır aşağısı... Çünkü densiz, hiç olmazsa saldırgan değildir. Arsız kudurgandır bile...

Dünya, manfaat Dünyası.. Can boğazdan geçer. Herkes kâr peşinde... İyi amma, âr eden kâr etmez ki! Aksi de doğru, kâr eden de âr etmez. Ar etseydi eğer, ne ekonomik düzenlere, ne düzenbazlıklara lüzum kalırdı. Dünyanın çivisini oynatan, kâr kaygusu. Eğer âr duygusu olsa insanlarda, ne siyasete, ne kiyasete; ne delâlete, ne adâlete lüzum kalırdı.

Kıymet hükümleri denilen değer yargıları, hep ârın meyveleri... İster, medeniyet, ister milliyet, ister şe'niyet hükümleri olsun. Bütün çabalar, çabalamalar, insanlarda âr olmadığı için, bunları uyuşturmak, bağıştırmak ve barıştırmakdan ibaret... Rezil, rüsva olmalı, fakat arsız olmamalı...

Aşık Fuzûlî'ye nasıl hak verilmez?.

Rüsvâlarından ol meh saymaz beni Füzûlî!
Dîvâne olmayım mı, dünyâda yok mu ârım?

Allah hepimizi densizlikden ve arsızlıkdan korusun. Vatan, Millet de korunmuş olur.

YENİ FIRAT

Harput Çevresindeki Kaleler ve Beğlikler

Cenap OSMANOĞLU

Harput çevresinde; Palu, Bağın, Aşmuşat, Pertek, Sağman, Kerbüzek, Ulukale, Çemişgezek, Belhan (Balikan), Muşar, Tomisa, Tadım, Sivrice, kaleleri vardır. Bunlar kısmen veya tamamen harab haldedir. Adı geçen kaleler, tetkik mevzuu olup henüz kesin şekilde aydınlatıcı bilgiler elde edilememiştir.

Harput'un Osmanlılar tarafından 1515 yılında, fethinden önce ve sonra bu kalelerden bazılarında, geçen tarihsel olaylar hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

Alpaslan, Malâzgirt savaşını kazandıkdan sonra, yanındaki beyler aşiretleriyle birlikde, Anadoluya yayılmış, kaleler fethederek yarı bağımsız beylikler kurmuşlardır. Şerefname kaydına göre, merkez Çemişgezek olmak üzere, çevresine emir (Salık veya Saltık) adında, bir bey hakim olmuştur.

Emir Salık, Ali oğlu ve Kasım torunudur.

Bunun, ölümü üzerine yerine oğlu Melik Mehmet, ondan sonrada, (Çaktaş) namında birisi geçmiş bulunuyor.

Ancak (Sahayıfül Ahbar) ın kaydına göre, (Melik Mehmed) in yerine geçen, (Melik Alaadin) dir. (Cakdaş) adının Melik Alaaddinin lakabı olduğu sanılıyor. Bundan sonra (Salıkoğulları hükûmetinin, H. 597 (M. 1200) yılında son bulduğu kaydedilmektedir.

Mehmed'in oğlu Melih Şah başa geçince, Selçuklulara karşı isyan etmiş ve Kılıçaslan oğlu Süleyman tarafından isyanı bastırılarak kendisi de öldürülmüştür.

Eski aşiretler dilinde (Melkiş) diye söylenen ad (Melikşahın) bozmasıdır.

Melikşah öldükten sonra yerine geçen oğlu Melik Mehmed, 32 kale ve 16 kasaba zaptederek beylik hudutlarını haylı genişletmiştir.

Bundan sonraki beyler, isim yapmamış kimselerdir. Ancak, Doğuanadoluda, Ak ve Karakoyunlu Türkmenlerinin savaşları sırasında yine bir Çemişgezek beyinden bahsedilir ki, bu (Emir Şeyh Hasan) dır.

Baskil'in bu isimle anılan köyündeki türbede yatanın, «Şeyh Hasan» olmak ihtimali hatıra gelmektedir.

Şeyh Hasan, Uzun Hasanla savaşmış ve onun ordusunu yenmiştir. Onun için şöhreti yaygın olan bir emirdir.

Emir Hasandan sonra yerine, oğlu (Söhrab), ondan sonra da bunun oğlu (Hacı Rüstem) geçiyor.

Hacı Rüstem bey zamanında, Çemişgezeğe Şah İsmailin propogandasını yapmak için, (Nur Ali Halife) gönderilmiş, Hacı Rüstem memleketini bu Halifeye bırakarak, gidip Şah İsmaile sığınmıştır.

Kendisine İrak'ta bir Beylik verilen, Hacı Rüstem, Nur Ali'nin zulmünden dolayı, Çemişgezeğe davet edilmişse de, gelememiş ve Şah İsmail'in yanında Çaldıran Cengine katılmıştır.

Hem bu harbe katılışı, hem de 1473 yılında Kemah. Kalesi'ni, Fatih'e karşı koruduğu halde, sonradan bu kaleyi Şahismail'e terkedişi, sebeplerinden dolayı, Yavuz'un emriyle idam edilmiştir.

Hacı Rüstemden sonra yerine, Yavuz'un tevcihiyle oğlu (Pir Hüseyin bey) geçmiş ve Çemişgezeğe gelmiş, ordaki aşiretlerle işbirliği yaparak, Nur Ali'yi yenerek öldürtmüştür.

Osmanlıların himayesini sağlayan Pir Hüseyin, atası Şeyh Hasanın hudutlarına kadar, Çemişgezek Hükûmeti hudutlarını genişletiyor.

Pir Hüseyin ölünce 16 çocuk bırakdı. Vefatı kanuni devrine raslar.

Bu 16 çocuk, memleketlerinin taksimini, Kanûni'den dilediler. O da Çemişgezeği 3 sancak ve 14 Zeâmete bölerek kardeşler arasında paylaştırdı.

Ortaya bir çok beylikler çıkdıysa da, bunları esaslı olarak üçe bölmek gerekir

1 — Macingert (Mazıgert) sancağı

2 — Portuk (Pertek) sancağı

3 — Sokman (Sağman) sancağı

1 — Mazgirt sancağı, Pir Hüseyinin büyük oğlu (Mehmedî bey)e verilmişti. Ölünce dört oğlu da küçük olduğundan, yerine kardeşi, (Ferruhşad) geçti.

Bâbâli'nin fermanıyla öldürülen Ferruh Şad'ın yerine Kâsım bey isminde birisi tayin edildi.

Gerek Mehmedî Bey'in dört oğluna, gerekse Ferruhşad Bey'in Halil ve Hüseyin adındaki, oğullarına da birer zeamet vermekle yetinildi.

Mazgirt Sancağına, Arnavut Kasım Bey isminde bir yabancının getirilmesi, sevimsiz karşılandığı için, durumu öğrenen Pâdişah, Mazgird'e Pir Hüseyin Beyin oğlu Pilten (Piltan),ı tayin etti.

Piltan ölünce de yerine oğlu Ali Bey geçti. Diğer 3 oğluna da zaâmet verildi. Ali Bey, bir kaç günlük beylikden sonra ölünce, Sultan Muradın emriyle yerine büyük oğlu Haydar Bey atandı. Fakat Haydar, Mazgirde gelmeden kendi kalesinde ölünce, sancak beyliği kardeşi (Allahverdi Beye) verildi. Bu tarih H. 1005 yılına raslar.

2 — Portuk Beğliği:

Çemişgezek Beğliği'nin bölenmesinde, 2. Sancağın Portuk, bu günkü adıyla Pertek olduğunu söylemiştik.

Kânûnî, yukarda bahsi geçen Hacı Rüstem Bey'inoğlu Pir Hüseyinin 3. oğlu Rüstem beyi de Perteğe sancak beyi tayin etti.

Vefat edince (Baysungur), (Mehmedî) ve (Ali) adındaki üç oğlundan büyüğü olan Baysungur yerine geçti. Babasının vasiyeti de zaten ' böyleydi. Baysungur, Doğuanadolu Beyleri içinde yiğitlik ve cömertlikde olduğu gibi, bilgi ve güzel san'atlarda da en üstünü sayılır. Padişaha büyük bağlılığı olduğu gibi. Padişahın da en çok teveccühünü kazanan, bu beydi. Bunun zamanında, aşiretler arasında sükûn, emniyet v asayiş olduğunu «Şerefname» kaydetmektedir.

Aşağı Pertek'teki aşağı câminin minare merdiveni içinde (H. 381) tarihli bir kitabe var. Bu kitabeye göre yaptıran (Emir Çelebi bin Ali Bey) Ali Beyoğlu Emir Çelebi'dir. Alibey, 2. Rüstem Bey'in . 3 oğlu olan Ali Bey'dir.

Yine Pertek'te (H. 980) tarihli bir kitabe daha var.

Pertek'in yukarı câmisinden alınan bir kitabe, kırılıp kaybolmasın diye, Harput Müzesi'ne teslim edilmiş; Orada saklanmaktadır. Aşağı Caminin kapısı üstündeki kitabenin fotoğrafı çekilmiş, bir örnek DSİ. IX. Bölge fotoğrafhanesinde, bir örnek te T. T. Bakanlığı uzmanlarından Mübin beğdedir. Bu camiye ait minarenin merdiveni içinde bulunan ve bir kaç basamak çıkınca rastlanan kitabenin de fotoğrafı çekilmiş bulunmaktadır. Eski Perteğin camilerinin bulunduğu yerde, kısmen toprak altında kalmış, san'at değeri üstün medrese ve hamam gibi çok kıymetli enkaz var.

Ayrıca, güneyde Murat kıyısında «Cıncıklı Köşk» diye kale beğlerine ait «Sahil saray» lardan başka, kadîm Süryani, Ermeni kiliselerinin kalıntıları bulunmaktadır.

Kale, en eski kalelerden biridir. İnşa kitabesi mevcut değildir. Giriş kapısının üstünde, içeriye girenin «necat» bulacağına dair Arapaça bir ibare varsa da, yüksekte oluşu ve bazı kısımlarının kırılmış ve erimiş bulununması dolayısiyle, iskele kurulmaksızın okunamıyor.

Mevcut eserlerin mimarî tarzı kitâbelerin tarihine rağmen daha eskiye, Selçuk ekolüne» veya «yerli ekol» e ait orijinal eserlerdir. Keban Barajı dolayısiyle bu saha, su altında kalacağı için, derhal kurtarılması ve numaralanıp yeni Perteğe ve ya Harput'a kaldırılması gerekir. Aksi halde, Türk medeniyetinin bu kıymetli delil-

ları kaybedilmiş olacaktır.

Bu gün de, Sungur Bey Camii diye anılan, Baysungur'un yaptırdığı câmiye ait kitabe şöyledir:

(Ve'kad bünye fi ayyam'ül saltanat'ı es'sultan-ülmüfahham vel'hâkân-ül muazzam Melik'ü Rum vel Arab'ü vel Acem Sultan Murad Han bin'i Selim Han halledellâh'ü mülkehû benâ hâzâ fah'ül-enam Baysungur bin'i Rüstem bin'i Hüseyin Pertek ellezi gaferehu zünü behüm Fi 985)

Diğer cami de ,yukarda adı anılan, Çelebi Ağa Camiidir. Yapılış tarihi, H. 976, M. 1560 dır.

Karşı sahilde yani Elâzığ toprağında, görünen bir kervansaray var. Halk tarafından IV. Murad'ın Bağdat seferinde yaptırdığı söylenir.

Berâtların da bu söylentiyi pekleştirdiği bildirilmekte ve (Ayende ve rüyende it'am-ı taam için) kaydı bulunduğu gibi, Urartulardan kalma, Vasgirt Bucağının Urik köyü de bu hana vakfedildiği belirtilmektedir. Ancak bu berâtları elde etmiş değiliz.

Pertek çevresinde bir kaç tarihî eser da ha vardır. Bunlar, şimdi ki Pertek'in kuzeyinde bulunan Beybağı mevkiindeki, ha mam ve saray harabeleri ile, Dere bucağının Şüşenk köyündeki konak temelleri ve Soğukpınar mahallesinde bulunan Hamam, Çeşme, Medrese ve Türbe harâbeleridir. Şimdi kaybolan bir çeşme kitâbesine göre, H. 907, tarihinde yapıldığı anlaşılıyor. Kitabe şöyle imiş:

«Becîren hazelayn Mâsûme Hâtun bint-i elmelik İsfehan Beğ, Fi tarih 907.)

SAĞMAN BEĞLİĞİ :

Yukarda açıklandığı üzere, kanunî tarafından bölünen Çemişgezek Beğliğinin «Sağman» bölümü, Çemişgezk Beği Pir Hüseyinin vefatında, oğulları, Keyhusrev, Keykâvus ve Perviz küçük olduğu için, bu rası hisselerine düşmesine rağmen, beğlik hakimiyeti, Osmanlı İmparatorluğuna ihtikal etmişti. Ancak, bu üç kardeş birer zeamet sahibiydiler.

Büyüyünce İstanbul'a baş vurarak «Sancak» ın beğliğini istadiler. Sağman Sancak Beğliği, büyük kardeşleri Kayhusrev Beğ'e tevcih edildi. Diğer iki kardeşe de birer büyük zeamet verildi.

Sağmen Beği Keyhusrev ölünce, vera seti büyük oğlu, Salih Beğ ile, kardeşleri, Kasım ve Ömer beğlere kaldıysa da, Beğlik makamına, büyük oğlu Salih Beğ geçti. Salih Beğin kardeşi Ömer Beğ tarafından su-i kaste uğraması üzerine, Ömer Beğ'i de, salih Beğ'in karısı öldürttü ve Beğlik, oğlu ikinci Keyhusrev'e kaldı.

Çok üstün san'at değeri olan Sağman Camisinde, gerek ince taş ve mermer oymacılığı ve işçiliği, gerekse çini döşemeciliği bakımından kıymetli medeniyet eserleri vardır. Sarp bir yerde inşa edilmesine, yolunun tehlikeli bulunmasına rağmen, yabancılar tarafından tetkik konusu edilmiş, fotoğrafları çekilmiş, hattâ bazı parçaları da satınalınarak kaçırılmıştır. Fakat henüz Türk uzmanlar tarafından görülmemiş, etnik ve arkelojik bir etüde tabi tutulmamıştır.

Caminin bitişiğinde bulunan «Hazire» de yatanlara ait kitâbelerde okunan şu satırları aşağıya alıyorum:

Sağman çeşmesinin üstünde (H. 963) tarihi yazılıdır:

(Ve kad sea bi ecîren hâzelayn eazzülkerem (ind'el - ekrem) sâhib - üttabl üvel, alem emîr'ül - âzam keyhusrev Bey ibn-i emîr - ül kebir merhum Pir Hüsey Bey fi târih şehri... 963) M. 1555.

Sağman Camii ise, 20 sene sonra (H. 983) yılında yapılmıştır. Onun kitabesi de şöyledir:

(Bilhamd-ü lillahillezi ceâle kubûrreşsûhûd vessâlihin ve üstâde lenâ bilhasenât mutîbin revâyihi tatyibeten eşsehid-

dülmüsemmâ bi Salih Bey bin-i Keyhusrev Bey Vallahi binûri merkadihi.)

Not : 1250 tarihli bir Berat'a göre kaza merkezi yani (kadılık) olan Sağman, 1310 yılında «Kadılık» ilgâ edilerek, nahiye merkezi olmuştur. Şimdi ise muhtar lık merkezi bir köydür.

Beğlik merkezi, yukarıda bahsi geçen Cami civarında olduğu, mevcut harabelerden anlaşıldığı gibi, batı burcu ayakta duran eski kalesi de buradadır. Hâlen, pek yakında, aynı adı alan iki köy vardır. Birisi bizâtihi «Sağman» köyü, diğeri de «Sağman Dersimi» köyüdür. Sağman köyünde geleneksel, koyu bir Türklük kaygusu vardır.

Bu kaygu, Dersime doğru azalmakta ise de, o çevrede de İlgâzi, Taner, Bilgeç gibi bir hayli köy isimleri yaşamaktadır.

DİĞER ZEAMETLER :

Çemişgezek beği Rüstem beğin oğlu, Pir Hüseyin beğin - 16 oğlu olduğunu, memleketinin, bu oğulları arasında bölündüğünü, bu bölünmeden, Mazgirt, Portuk ve Sağman beğlikleri kurulduğunu ve bunların hâkimlerini zikretmiştik.

Pir Hüseyin beğin diğer dokuz çocuğuna ayrılan zeâmet ve sahipleri şunlar'dır: 1 — Yetmişbin akçelik Yusuf Beğ zeameti. 2 — Yine Yetmişbin akçelik Muhsin Beğ zeameti. 3 — Kırkbin akçelik Yâkup Beğ zeameti.. 4 — Ellibin akçelik Keykubat Beğ zeameti. 5 — Yirmibin akçelik, Keykâvus Beğ zeameti. 6 — Aynı miktarda Perviz Beğ zeameti. 7 — Kırk bin akçelik Behlûl Beğ zeameti. 8 — Yine Kırkbin akçelik Gülabi Beğ zeameti. 9 — Yirmibin akçe miktarında Yelman Beğ zeametidir.

Yukarda sayılan zeametler, sahipleri ölünce, oğullarına geçmiştir.

Abdullhamit Hanın, «Hamidiye Alayları» teşkili, bu eski Osmanlı usulünü devam ettirmek amacına dayanır.

Tunceli'nde, «Emir Ali» «Piltan» «Yalman» «İlgazi» «Gûlâbi» gibi şahıs ve yer isimleri, bu tarihi gelişimin eseridir.

Yukarıda zikredilen «Beğ» isimleriyle, çevredeki tarihi eserler ve bu eserlerin kitabeleriyle isimleri (mselâ: Çemişgezekte Yelmaniye Camii) nazara alınınca, ayrı ayrı olan Beğlik ve zeametlerin sıkı bir işbirliği halinde yaşamış oldukları anlaşılır. Bir yerin beği, diğer bir yerde eser bırakmıştır.

DİĞER AŞİRETLER :

Yukarda sayılan «Beğlik» sınırları dışında, kuzey Dersim'de bulunan âşiretler, bu beğlerin hükmü altında değillerdi. Bunların ayrıca âşiret reisleri vardı. Ancak, gerek şahıs, gerekse yer isimleri bakımından bunların da Türkmen boylarıyla doğudan ve güneyden gelip dağlık bölgelere yerleştikleri, mevcut vesikalardan anlaşılıyor.

Gerek bu halkın elinde bulunan beratlar gerekse Türbe kitâbeleri ve mezar taşları bunu pekiştirmektedir.

Genel olarak kabul edildiğine göre, Dersim halkı, «Şeyh Hasan» ve «Seyit Kemal» adındaki ataların evlâdıdır. Birincisine Şeyh Hasanlı'lar, ikincisine Seyyidanlı'lar denilmektedir. Dün ve bugün mevcut olan âşiretler, bunların evlâdı sayılır.

Ancak, gene kabule göre, bu âşiretlere sonradan karışmış Türkmen aşiretleri de vardır. Bunlar, bugün dahi «Uşak» adıyla anılır. (Ferhad uşağı, koç uşağı) gibi

Konu, bu yazının içine sığmıyacak kadar geniş olduğundan bu kadarla yetiniyoruz.

GÖÇ DESTANI

(ÇAYDA ÇIRA)

(Geçen Sayıdan Devam)

«Bunun başlığı, karşılığı da bir mücevher olmak gerek ama, bir cevâhir istemiyoruz. İstediğimiz, sizce değeri olmayan şu «Kut dağı» sade... Çünkü Türk ülkesinin bir kayası ,bizim gözümüzün tutuyası sayılır. Lütfederseniz çok makbulümüz olacak!»

Yolun Han, bu dileği, uzlaşmak istiyen. Çin Hükümdârının aczine yordu. Kut dağı'nın ne değeri var, taş, toprak değil mi? diye... Başlık olarak, verilmesini de buyurdu. Otuz kuşakdan beri bu kayanın çevresinde niçin törenler yapıldığını soruşturup araştırmadı bile...

Türkün bu uğur taşı, bir sözle bir kıza başlık verilip gitti. Ama yurd erenleri, keşke taş yerine, baş verseydi, dedilr. Dinliyen kim .!

Çin Elcisi, bu kayaya fıçılarla sirke döküp, katırlarla odun çekti. Kim bilir kaç bin çeki odun?.! Durmak dinlenmek zamanı değil diye ateş verip, alev sarınca, ulu kaya da param parça oldu. En küçük parçasına kadar. Çine taşındı bu kayalar.. Kut dağı'nın yerinde yeller esti, yolunda seller kabardı. Ne Kut dağı kaldı artık, ne de mut çağı?!

Türkeli, ne olursa olsun, ama Çin'e şenlik geldi, esenlik geldi. Çin büyücüleri, bu kayadan nereye bir parça kapıp götürdülerse, o yere uğur getirmiş oldular. Bu taş, bir sihirli yeşim, bir pirlanta idi çünkü...

Biz yine dönüp gelelim Türkeline:

Uygurun, uğru gidince, yer gök sağır oldu sanki... Artık ne salkım salkım inen yır sesi, ne büklüm büklüm dönen nur şelvesi var!... Hiç biri yok artık! Irmaklar kuruldu, ağaçlar sarardı, yer değil, gök bile rengini değişti. Ses ve süsle dolu bu güzel yurt, sis ve pus içinde kaldı... Çiralar yanmaz, yaralar dinmez oldu.. Her yanda bir bağrışma, her yönde bir çığrışma: Göç, göç, göç!!!

Dağda kurtlar, bağda kuşlar, yuvada çoluklar, memede çocuklar, sade bunlar mı? Sarı çiçekler, kara böcekler bile. Göç, göç göç!!! Diye bağrışıp çağrışıyor.

Bu uğursuzluk neden, niçin?... Bu gelen bir Çin kızı mı, cin kızı mı?!... Bu uğuruszluk hep ondan olmasın?!. Bir karara varılamadı ama, haftasını da geçmeden uğursuzluk, ilk kurbanını yakaladı. Tam haftası haftasına yolun Han, kıvrana, kıvrana ölüp gitti. O, öldü diye, hemen ilin yüzü güldü'mü?! Göç, göç, göç!... Sesleri yine sürüp gidiyor.

Kumlanço; o, ak yurt; o, yeşil ülke, bir karayer, bir karaçordur artık.
Hem kara yer, hem kara su, Ulusa: Göç, göç, göç...! diye sesleniyor hep!..
Durulacak gün, durulacak tün mü? Çaresiz kazıklar çekildi, çadırlar yıkıldı; Çoluk çocuk, davar doluk yollara döküldü. Geride kalanlar hayıflanıp duruyor:

Ulus gitti yetişemem göçüne,
Ulu Tanrım! Türkelinin suçu ne?

Geç kalanlar, tez gidenlerin, ardından evip duruyor. Koşup, Ulusa varmak, göçe ermek için. Ama akşam olunca «Göç, göç, göç!» sesleri diniyor nedense... Ses dinince göç de konuyor.

Fakat, sabah olunca, daha şafak bile sökmeden, göç sesleri tekrar başlıyor. Nereye kadar; ne zamana kadar?!.. Bilen yok, bildiren yok. Akşam konup, sabah göçen Ulus, «Turfan» ülkesine kadar, böylece sürüp gitti işte...

Turfan ülkesine gelince, Tanrı'nın hikmeti bu, atlar kasıldı, dizginler kısıldı, göç sesleri kesildi. Artık ne gece, ne de gündüz «Göç, göç göç!» diye seslenen yok!

Demek ki, buranın «Yersuları» gelenleri hoş karşılıyor. Belli ki turfanda, yeni bir hayat başlıyacak.

Gelenler hemen orada, çadır yıkıp, kazık çaktılar. Göç burada durakladı, Ulus bu yerde konakldaı.

Beş ordunun otağ kurduğu bu yer, beş şehire mekân olduğu için, «Beş Balık» denilir adına..

Hani sihirli ağaçlardan doğan emzikli çocuklar da, beş tane, değil miydi? En usluları Boğo Tekindi ya!...

İşte bu beş çocukdan, bu Ulus türemiş, Dört bucağa yürümüştü. İşte bu beş ordu da, bu beş çocuğun torunları... Onun için bu yere «Beş Balık» denilmiş olmalı... Sonraları Beş - Balık, Türklerin, başbalığı, başkendi oldu.

Uğursuzluğun niçin geldiği, bilindi artık. Yeniden gelen uğru kutlamak için. Çay kenarlarında çıralar yakıldı, kopuzlar çalındı, toylar vurulup, törenler kurulup, şölenler verildi. O günden sonra, Türk Ulusuna toy düğün var.

Bir daha, uğursuzluk gelmesin diye, toy düğün olurken, Çaydaçıralar yakılır, kurşunlar sıkılır, somatlar çekilir oldu.. Gelenek, böyle kalmış...

Boğo Tekin'in uğru, Harput'un bağrı içinde sürüp giden, unutulmaz bir yır ve nur adeti şimdi...

Çaydaçıra yanıyor,	Tekin yar, tekin yar,
Ayda yılda tanıyor.	Tekin delsin tekin, yar.
Yavaş yürü, usul bas,	Alemi çüt yaratmış,
Engeller uyanıyor,	Senin nerd tekin yar?.!

Harput'da Çayda Çıra

Harput ve çevresinde Çaydaçıra, mitolojiye çok uygunluk gösterir. Çünkü, Çaydaçıra, özel olarak düğünlerin sembolik oyunudur. Burada düğünler, bahar ve güz kollanarak, bahçelerde yapılır hep. Düğün töreninin kutlandığı yer de, çay kenarları, havuz başlarıdır.

Eskiden düğünevi'nin bahçe kapısına, karşılıklı iki boş teneke konularak, bunların içine kül doldurulup, gazyağı dökülürdü. Ağaç dallarına da «kırıstik» denilen, muma batırılmış pamuk ipliği parçaları yapıştırılıp, karanlık çökünce tutuşturularak, şenlik yapılırdı. Bu gibi düğünlerin dünkü şahitleri, hâlâ hayattalar.

Gelin veya güveyi, davetlilere çıkarılmak için gezdirilirken sağdıclarıyle gelen

güveyi ve geline, önde giden arkadaşları yol açar; arkadan gelenler de, iki sıra halinde Çaydaçıralarla, onları takip ederler. Misafirlerin toplandığı yere kadar, getirilip ağırlananların şerefine, önce Çaydaçıra, sonrada diğer oyunlar oynanır.

Çaydaçıranın düğünlerde oynanışı, çok dikkatçekici.. Çünkü Destanda olduğu gibi, neslin türemesi ve çoğalması için, bir uğur sayılıyor.

Uğur getirsin diye gelinin ve güveyinin oyuna kaldırılması da bundan olmalı..

Çaydaçıranın, bugün bütün Türkiyeye yayılmış olsa bile, dün yalnız Harput'a has bir oyun oluşu, sebebsiz değil. Çaydaçıra gibi, Türkiyenin hiç bir yerinde oynanmıyan, Harput'a has böyle bir kaç oyun daha vardır: İsfihan, Şeve kırma, Sipahi gibi... Bu oyunların yalnız Harput'da oynanışının nedeni, Harput'un çok sarp bir kayalık üstünde kurulmuş, zorla alınması imkânsız bir şehir oluşundan.. Her gelip geçenin vurup kıramadığı yer, folklorik ve kültürel varlığını, dirliği ile saklar tabii..

Harput'u; Cengiz, Timur, I.A. Kaykubat, hatta Yavuz bile zorla alamamış. Ancak «eman» ile, yani içindekilerin canına ve malına dokunmamak kaydıyla, zaptedebilmişlerdir.

İşte bu yalçın kalenin, güç zaptedilişi, içine girilse bile, emanla girilişi, Orta Asya'dan kalma geleneklerin, saklanmasına ve yaşatılmasın asebep olmuştur. Okadar ki, folklor sözlüğünde, tâ kâşgarlı Mahmud'un Divanındaki sözcüklerden bir çoğu var.

Bu günün düğün töreniyle, dünün mitolojisi arasındaki bağlantı, hiç yadırgan-mamalıdır. Çünkü Türk mitolojisi, İran'a ve Çin'e kadar yaygın bulunuyor. Çevremizde bir köyün adı «Hun», bir köyün adı «Oğuzlar», diğer bir köyün adı da «Vaskovan» dır. Mazgirt, Vasgirt Mengüç gibi köy ve kasaba isimleri de ayrıca var.

Sırası gelmişken içimiz burkularak söylüyelim:, Mazgirt hâriç, bu köy adları, Türkçe değil diye (!) değiştirilmiş, yerine uydurma adlar konulmuştur. Vah Türkün tarihini bilmiyen Türklere...

Halbuki, «Hun» en eski atalarımızın adı, «Oğuzlar» da öyle.. «Vaskovan», Turandan gelen Hurrilerin hükûmet merkezinin adı. İşte bunlar, Türkçe değil diye değiştirilmiş! Acaba nece imiş?!

Biz yine konumuza dönelim:

Işık, Altın Işık, Türk mitolojisine göre, Tanrı nurudur. Kut Dağı da, bu ışığın indiği dağ...

Türkoloğların dediğine göre, «Kut» yayğın bir ışığın kavramıdır. Kut; düştüğü yeri ve şeyi kutlar, kutsallaştırır. Kuttaşı yattaşı yeşim taşı, bu ışığın parlattığı taş. Yani bir fetiş, kutlu bir cisimdir. Bu taş, hayrın ve uğrun sembolu sayılır. Yeşim taşı, bu kutluluğu, altınışıkdan, Tanrının aksinden almış demek...

«Kutlu gün, doğuşundan bellidir» sözü de, bu inanışın deyimi.

«Rabbi felak» gibi, Tanrı sözü de, tan'ın, şafakların, aydınlıkların ilâhı, anlamındadır. Tanımak da bu kökden gelse gerek.

«Çaydaçıra» teriminin kaynağını kesin olarak bulamıyoruz. Ancak, Destanda geçtiği üzere, yakın zamanlara kadar, çevremizde bile havuz başlarında, çay kenarlarında düğün töreni yapılırdı. Çay göleklerinde, havuz içlerinde, yakılmış mumlar dikili tepsiler yüzdürülerek, karşıdan karşıya içki ve meze ikram edilmesi, bu ge-

APAYDINLIK

Gökten bir ışıklı yağmur,
Yağar üstüme üstüme,
Yıldız yıldız bir ince nur,
Doğar üstüme üstüme,

Baktım, apaydın ufuklar;
Ne tufan, ne bora, ne kar...
Renk renk çiçekleri rüzgâr,
Yığar üstüme üstüme,

Gördüğüm ışık dolu hal,
Oldu bir cevapsız sual.
Gökkuşağı, uğru dal dal,
Eğer üstüme üstüme,

Akan ne çay, ne dağ yeli;
Şimdi çağlıyan gün seli.
Aydınlığın nurlu eli,
Değer üstüme üstüme.

Ayan oldu Hak buyruğu,
Öze döndü can kabuğu.
Boşaltmışlar aydınlığı,
Meğer üstüme üstüme.

Cenâni DÖKMECİ

---

leneklerden kalsa gerek.

Figür bakımından basit bir oyun olan Çaydaçıra, şekil yönünden, mum yakılan tabakalarla oynandığı için, çok dikkat çekici.. Bu öneminden olacak, Edirne'den, Van'a kadar, yaygın bir ışık olan kut gibi, yurdun dört bucağına yayılıvermiş.

Hele bestesi, hiç eskimiyen, dinlendikçe tazelenen ebedî nağmelerle örgülü...

Bu nağmeler, Uluslararası festivalde, İngilterenin Langolin kasabasına gelen, binlerce Avrupalıyı tempo tutmaya sevketmiştir. Bu sevk, çaydaçıra'nın, düğün havasının, şevkinden ve zevkinden şüphesiz... Bilmem bu tempo tutuşun önemini belirtebiliyor muyum?

Çaydaçıra'nın melodisi alaturka bir melodi; Langolın seyircileri, alafranga müzikle yuğrulmuş insanlar. Bir birine taban tabana zıd iki unsur. Buna rağmen, bu alaturka melodinin, o alafranga kulaklara dolarak, dinliyenleri ritmik tempoya sürüşü, nasıl ve neden? Bu sorunun tek cevabı: Çaydaçıra melodisinin, dinliyeni, dinlemiyeni, bileni, bilmiyeni, dostu, üşmanı çarparak büyüleyiş kudretidir.

Çaydaçıra mı geldi?
Yara sıra mı geldi?
Sunam ki gördüm seni,
Kurban bayramı geldi.

Fikret MEMİŞOĞLU

GÜNDELİK

Süleyman AKMAN

6 OCAK - PERŞEMBE

«Sanat», gerek yaratıcılar ve gerekse alıcıları için, hayata sahip olmayı ve hayatı korumayı sağlıyan olanaklardan biridir. Doğum, ölüm ve ikisi arasında bulunan her şey gibi sanat da alışkanlığa düşemez pek... Elbette, hayatı alışkanlık haline getirmiş insanlar vardır; ne var ki, onlar artık yaşamaktan çıkmıştır. Yalnız alışkanlıktan yazıp çizen sanatçılar, ustalar da vardır, ama - kendilerine ve başkalarına itiraftan kaçınsalar da, sanatçı olmaktan uzaklaşmışlardır artık. İnsan, kötü bir şey yapınca değil, bütün tehlikelerden sakınmaya başladığı anda, sanatçı olmaktan çıkar.»

Heinrich BÖLL

7 OCAK - CUMA

«İnsan aç kalmıya görsün, inançlarını bile yer.»

8 OCAK - CUMARTESİ

Nahit Ulvi Akgün, dördüncü şiir kitabıyla karşımızda. SEBEP, BİRİSİ, KARANLIKTA BİR AĞAÇ ve zincirin son halkası GERÇEK DÜŞ. Şimdi sözü İlhan Geçer'e bırakalım:

«Nahit Ulvi'nin ilk şiirlerinde aşk konusu ağır basar. O, aşk üzerine bu tatlı ve yumuşak söyleyişini uzun zaman sürdürmüş, daha çok bir aşk şairi olarak tanınmıştır. Aşk konusunun bir kenara atıldığı, aşk şiiri yazanların lânetlendiği yıllarda bile Akgün, gene de bu türde şiirler yazmayı sürdürmüş, ortalığı yaygaraya veren bildiri şiirlere, bir takım «izm» propagandalarına iltifat etmemiş, ün sağlamak için çıkışlar yapmamıştır. Belki onun yumuşak mizacı da buna uygun değildi. Ama Nahit Ulvi, kendi yolunda yürüyerek de «yeni» kalmasını bilmiş, başarıya ulaşmıştır.»

«Akgün'ün şiiri, çarpıcı değildir. Yatağında sakin akan ırmaklara benzer. Sağlam biçimler içinde verdiği şiirlerinde dili sade, temiz ve yumuşaktır. Kullandığı yeni sözcükler batmaz insana... Onları iyi istif etmesini, yuğurmasını bilmiştir.

9 OCAK - PAZAR

O Y U N

Gözlerini yazdım biçim biçim
İri kirpiklerle çevrili uzun
Bir kaş konuldu sözcüklü
Sözcüğünü yadırgadı gözleri
Ele avuca sığmadı bir süre
Bükülüyordu her harfi sözlerin
Güzelsin alımlısın alıngansın dedim
Seni yansıtmada ne dedimse
Bir biçime sokamadım yürüyüşünü
Her sözcükten taşıyordun
Kâğıtları aşıyordun.

Nahit Ulvi AKGÜN

10 OCAK - PAZARTESİ

Tarık Buğra'nın güzel bir öyküsü var Hisar'da (Ocak 1966). Çekiveriyor okuyu-

cuyu hemen «Dostluk» ta içine hem de.

«Zendar kuşları, bölgelerinde metre kareye yüz on yedisi birden düşen sinekleri avlamaya heveslenmeyecek kadar üşengendiler. İşte bu durum timsahla aralarında en sarsılmaz dostluklardan birinin kurulmasını sağlıyordu.

Şimdi söyliyeceklerimi de sonradan, İlloba kabilesinin yaşlılarından öğrendim: Zendar kuşlarının ötüşleri bir tek sesten ibaretmiş. Sızlanışları için bu ses, kızgınlıkları için bu ses, hoşnutlukları, çağırışları veya bezginliklcri için gene bu ses! Ama onlar bu tek sesi bile üşenerek çıkarır. Çünkü sızıldanmağa, çünkü kızmaya, çünkü kırılmaya, sevgililerini veya yavrularını veya analarını çağırmaya bile üşenir, bütün bunları, üstelik, hattâ, çiftleşmeyi ve kaka yapmayı da yaşamanın ağır yüklerinden sayarlarmış.»

12 OCAK - ÇARŞAMBA

Anadolu dergileri günden güne daha bir güçlenmede, daha bir gelişmede. Güçlü imzalar günden güne çoğalmada, çoğalıyor. Genç, bir şeyler yapmak isteyen amatörler ses ediyorlar bu dergilerden. «Biz de varız» diyorlar. «Anadolu açılmamış sandıktır» diyorlar. İşte o sandıktan yeni bir ad, yeni bir öykü. Bir amatör öyküsü:

«Bizi gördü mü ki?»
«Görse ah...»
«Neden?»
«Hiç... Görse ah...»

Kadın duydu mu ne? Birden bize doğru döndü. İki adım yürüdü. Sonra gülümsedi. Tatlı bir sesle «Gördüm» dedi. Bahçeyle kaldırımı birbirinden ayıran demir parmaklıkların yanında durdu. Hafifçe dayandı parmaklığa kalçasıyla... Ben arkadaşıma baktım, arkadşım bana baktı.

«Ne dedi, ne dedi?!»
Aslında anlamıştı kadının ne dediğini. Şaşkınlığından soruyordu.
«Gördüm dedi» dedim.
«Neden» dedi
«Ne bilirim yahu öyle dedi işte.»
«Ne bilirimyahu öyle dedi işte. »
«Vay anasını be. Gördüm dedi. Görmüş bizi.»

BİR KADIN VE BİZ - Hasan Kaya
ŞÖLEN - Aralık 1965

13 OCAK - PERŞEMBE

«Felsefede zor olanı, gerçeği bulmak değildir; bulunan gerçeğin bir anlam taşımasıdır.

UGO FOSCOLO

FATİHA SÜRESİ

Evrenlerin Rabbi, hamd olsun sana;
Kavuşturdun bizi nura, îmana.

Sen ki içimizde o çağlayansın.
Esirgeyen, seven, bağışlayansın.

Ne şüphe edecek, ne de yoracak:
Gün gelince sensin hesap soracak.

Yarattın da olduk, varsın da varız.
Yalnız seni anar, senden umarız.

Tüm kötülüklerden arıt, soy bizi.
Sapmışlar yolundan alıkoy bizi.

Durup yalvarmaya geldik sana biz;
Doğrudan ayırma, aman Rabbimiz.

KEVSER SÜRESİ

Kevseri verdik sana
Ve içtin kana kana.

Şükürler et, namaz kıl
Kurban kes Yaradan'a.

Asıl sonsuz kendisi,
«Sonu yok,» diyen sana.

İHLAS SÜRESİ

Söyle ki: - Tanrı tek'dir,
O'ndan daha yüce yok.
O doğmaz ve doğurmaz.
Olamaz, dengi de yok.

Mehmet ŞAHİN

NOT :

Selsebil - Kur'an-ı Kerim'den İlhamlar adlı yayınlanacak eserden.

GERÇEKLEŞEN EFSANE

"DÜN, BUGÜN VE YARIN"

Yukarıda bahsi geçen 7 plânın hepsinde de, acele ihtiyaçların karşılanabilmesi için bir yeni tesis - daha doğrusu - mevcut tesislerden ikisinin genişletilerek verimlerinin artırılması tavsiye edilmiştir. Yani; 1963 - 1970 yılları arasındaki zaman içinde şiddetle belirecek olan elektrik ihtiyacını karşılamak için (Sarıyer) ve (Silahtar Ağa) elektrik santrallarının genişletilmesi gerekmektedir. Halbuki adı geçen tesisler 1966 yılından önce üretime başlayamazlardı. Bu sebeplerleki, elektrik enerjisi ile işleyen sanayi müesseseleri 1963 - 1964 arasında - elektrik ihtiyaçları bilmeçburiye kısıldığı için - bir sarsıntı geçirmişlerdir.

Yakın gelecekte memleketin elektrik enerjisi ihtiyaçlarının karşılanması düşüncesi ile 1970 yılına kadar, mevcut tesislerden ayrı bir üretim kaynağının temini gerekiyordu. Öncelik raporunda, bu tesis için Sakarya nehri üzerinde ve üçyüzbin kilovat takatinde bulunacak ve yılda 560 milyon kilovat saat enerji temin edecek olan «Gökçekaya» baraj ve hidroelektrik santralının inşası düşünüldü. Buna ait plânlar ise bu barajdan elektrik istihsalinin 1968 yılında başlaması durumuna göre yapılmıştı.

VE NEHAYET KEBAN :

İşte, memleketin yıldan yıla değil; aydan aya, haftadan haftaya hatta günden güne artan, çok çabuk halledilmesi gerekli en mühim bir meselesi halinde şiddetle beliren elektrik enerjisi ihtiyacı karşısında, ancak hayalî denebilecek miktarda bir para yatırımı yapmayı gerektiren, fakat buna mukâbil en ucuz ve en bol elektrik kuvveti sağlayacak olan, böylelikle de gerek yurdun genel ekonomisi, gerekse bilhassa Doğu Anadolu'nun sosyal, kültürel ve iktisadî alanlarda gelişmesi yönünden pek büyük ehemmiyeti bulunan 5 numaralı plân, yani «KEBAN BARAJI ve HİDROELEKTRİK TESİSLERİ PLANI» - hayli uzun süren inceleme ve tartışmalardan sonra - Hükûmetçe kabul edilmiştir.

BARAJ İÇİN NE KADAR PARA HARCANACAK?

Keban Barajı inşaatı - onunla ilgili 380 kilovaltlık iki ayrı hatlı elektrik ulaştırma hatları dahil - üç milyar Türk lirasına mal olacaktırki bu para Türkiyenin bir yıllık bütçesinin ortalama beşte birine tekabül etmektedir.

1970 yılına kadar olacak işletme, bakım ve akaryakıt gibi harcama tutarları 320 milon Türk lirası miktarında bir artış göstermekte ise de aradaki yatırım farkı en geç dört yılda kapanacaktır.

AİD yardımından sağlanan 350.000 dolarlık kredi ile Keban ve Gökçekaya tesislerinin fizibilite ve son şekil projelerinin hazırlanması işi bir Amerikan firmasına verilmiş ve firma, fizibiliteleri birinci safhada - E. İ. E. ve DSİ mühendisleri ile işbirliği yapmak sureti ile hazırlamıştır.

Tam 30 yıllık bir hikâye teşkil eden bu mühim iş - çok yorucu ve çok uzun süren çalışmalardan sonra - gereken paranın 1962 yılı bütçesine konulmasından sonra, fizibilite raporu 1964 yılı başında, son şekil projesi de 1965 yılı Şubat ayında tamamlanmak suretiyle ve bir daha aksamamak şartiyle söz alanından iş alanına geçmiştir.

Buraya kadar anlatılanlar, yurdumuzun genel elektrik şebekeleri ile donatılma plânlanması konusunda «KEBAN BARAJI ve HİDROELEKTRİK SANTRA-

LI» projelerinin çeşitli tarihlerde aldığı şekillerin, inşaat safhasından önceki durmalarını panoramik olarak izah etmektedir.

Şimdi de, barajın fi'len inşasiyle ilgili olan hususlara kısaca bir söz gezdirelim:

BARAJ NASIL YAPILACAK?

Yurdumuzun doğu ve güney doğusunda mühim ve geniş bir bölgeye canlılık verecek ve bu illerde esaslı bir refah devresinin başlamasını sağlayacak olan ve Türkiye inşaat tarihinin, en büyük yatırımla en büyük dev bir tesisi mahiyetini taşıyacak bulunan KEBAN BARAJI ve HİDROELEKTRİK TESİSLERİ» nin inşası DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ» nce ele alınmıştır. Kuruluş tarihinin yeniliğine rağmen şimdiye kadar bu shaada en büyük elektrik ve su tesislerini inşa edip meydana getirmiş olan DSİ idaresi tarafından bu inşaat bölümleri ile ilgili olarak Baraj inşaatının muhtelif kısımlarına ait 6 büyük ihale yapılacaktır. Bu inşaat kısmılarından en fazla para harcamını gerektireni, baraj gövdesi ile santral binası inaşatıdır. Bu iki kısımın, en uygun fiyat teklifinde bulunan ve İtalyan - Fransız firmalarından müteşekkil bir inşaat ortaklığına 700.000.000 Türk lirası kraşılığında ihalesi yapılmış ve bu işin mukavelesi 19 Şubat 1966 tarihinde Ankarada Devlet İstatistik Enstitüsü binasında düzenlenen bir törenle iki tarafça imza ve kabul edilmiştir.

Öte yandan, Keban Barajı ile çok ya kından ilgili ve baraja gereken malzemenin nakli bakımından çok mühim ve yegâne yol olan Keban - Elâzığ şosesi tamamlanıp işletmeye açılmış; keza baraj inşaatı sırasında ve ondan sonraki zaman da inşaat ve işletme işlerinin görülmesi ve oradan çalışacak işçi ve diğer personelin barınmaları için lüzumlu olan daimî ve muvakkat site inşaatı da sona ermiş durumdadır.

Bir istitrad olarak şunu da ilave edelimki, baraj inşası her hangi bir mesken inşası kadar kolay değildir. Gerektiği zaman, bir barajın temelinin atılacağı yerin aranıp bulunması işi yıllarca sürmektedir. Çünki barajlar, en sağlam şekilde yapılması gereken, hiç bir ihmal ve ek sik hesaba tahammülü olmayan ve yüz milyonlara mal olan büyük tesisler inşaatıdır. En büyük bir bina - ne sebeple olursa olsun - yıkıldığı zaman sadece için de o anda bulunanlar zarar görür. Fakat bir barajın yıkılması ile köyler, kasabalar hatta şehirler ortadan silinip gitmekte, büyük ve korkunç bir facia meydana gelmektedir. Yakın yıllarda Batı memleketlerind bu gibi olayların misalleri görülmüştür.

Bu sebepledirki, baraj inşaatında her türlü hususlar en ince teferruatına kadar titizlikle hesaplanır. Bu inşaatın en mühim kısımları ise temel, baraj gövdesi, dolu savak ve tünellerdir.

Keban barajının gövde kısmının inşasına başlanacağı zaman, Fırat'ın Keban Boğazındaki yatağını boşaltmak ve inşaat süresince nehrin sularını akıtmak lüzumuna binaen gereken iki tünelin inşası DSİ Genel Müdürlüğünce «ARI İNŞAAT ORTAKLIĞI» na ihale edilmiş bulunmaktadır. Çapları 16 ve uzunlukları 800 er metre tutacak olan bu tünellerin açılma işi halen hızla devam etmektedir. 1967 Ağustos ayında bunların açılma işi bitecek ve Fırat nehri içlerinden geçirilerek inşaat sahasından aşağılara akıtılacak; bu suretle de Keban Boğazında Fıratın boşalan yatağında baraj gövdesi temelinin atılması ile ilgili kazılara başlanacaktır.

Barajın yapılışındaki başlıca gaye olan elektrik istihsalini temin edecek türbinlerin ihalcleri 1966 yılı Ağustos ayında yapılmış olacaktırki ,bu hususta gereken ilânlar çeşitli neşir vasıtaları ile DSİ idaresi tarafından yayınlanmıştır.

Barajın inşaatı 1966 yılı içinde en hızlı devreye girmiş olacaktır. İnşaatın biti-

LÜZUM KALMADI

Yıllanmış tortuydum şarap küpünde,
Şirası kaynıyan üzüm kalmadı.
Körkütük yıkılıp, kaldım kapında
Eşiğe sürecek yüzüm kalmadı.

Saz eski saz değil, teller karışık;
Bülbülün sesi yad, güller buruşuk;
Elimden tutan dost eller, kırışık
Kıynağı yenecek kozum kalmadı.

Anladım bu davran hep yalan dolan,
Çünkü farkedilmez gülen ağlıyan,
Kimseye açılma, yan yüreğim yan!
Gayri yaş dökecek gözüm kalmadı.

Hep böyle çaresiz, hep böyle yaslı,
Bir yaprak gibiyim, sararmış paslı,
Yokmuş bu Dünyanın hiç aslı faslı,
Kerem'e, Aslı'ya sözüm kalmadı.

Toz etti yel beni vura savura,
Buldum en sonunda araya sora;
Senli benli oldum düşüne yora,
Artık göz yormağa lüzum kalmadı.

Hicabi KARAÇORLU

---

minden sonra 1 Ağustos 1970 de birinci kısmın deneme işletmesine başlanıp, bunu takiben de üçer ay aralıklarla öteki kısımlar hizmete girecek ve 1 Temmuz 1971 tarihinde de bütün inşaat işleri filen ve tamamen sona ermiş bulunacaktır.

BARAJIN ÖZELLİKLERİ :

Keban Barajı, Fırat nehrinin başlıca üç büyük kolu olan Karasu, Murat ve Munzur ırmaklarının birleşme yerine 8 kilometre gibi çok yakın bir boğazda kurulmaktadır. Fıratın bu noktada bir saniyede getirdiği su miktarı - yıl ortalamasına göre - 640 metre küb'dür. Gerek barajın kurulacağı yer, gerekse gölün teşekkül edeceği saha uzun yıllar azami dikkatle kontrol ve tetkik edilmiş; sonunda Barajın şimdiki yerde kurulması mümkün ve uygun görülmüştür.

Barajın gövde kısmı sıkıştırmalı kaya dolgu olarak inşa edilecek ve temelden itibaren yüksekliği 207 metre olacaktır. Gövdeyi meydana getirmek için kullanılacak dolgu malzemesinin hacmı 14.000. 000 metre küb tutacaktır. Dolu savaklar ile santral binası ve diğer müteferrik inşaat kısımlarında kullanılacak beton ise 750.000 metre küb mikdarındadır. Çelik kısımlar için 6.500.000 kilo ağırlığında malzeme kullanılacaktır.

Üzerinden Devlet Yolu geçecek olan barajın en üst kısmındaki kenişlik 8 metredir.

Yapı özelliklerini belirtmeye çalıştığımız Keban Barajı, dünyada büyüklük itibariyle sayılı 13 barajdan biri ve Türkiyenin de şimdiye kadar yapılmış ve yapılmakta olan bütün barajlarının en büyüğü olmaktadır.

MADEN KÖYLERİNDE YİRMİBİR GÜN

Gittiğimiz mezra bir vadide kurulmuş. 15 haneden ibaret. Dağların arasına sıkışmış bir hali var köyün. Hemen hemen hepsi aynı model olan tipik evler bir biri içine girmişti sanki. Hepsi iki katlıydı evlerin. Alt kat hayvanlar için ayrılmış, direk merdivenlerden çıkılan üst kat ise ailenin meskeniydi. Köyün kullanılmayan tek yüznumarası vardı. Köylü bütün ihtiyacını derede görüyor, 00 sorunca dereyi gösteriyordu. Şükür ki içme suları ayrıydı ve temizdi.

Sessiz sedasız bir köy. Herkes tarlada... Evler bomboş. Misafiri olduğumuz evde ihtiyar bir nine var. Yemek hazırlığıyle meşgul. Yere bir sofra bezi serdi. Sonra bir elek koydu örtünün ortasına. Onun üstünde bir tepsi. Yoğurt-ayran çökelekten ve bezdirme tabir edilen ekmekten ibaretti öğle yemeğimiz. Artık onlar gibi oturuyor onlar gibi yiyorduk.

Yemekten sonra evin küçük kızı bizi ovaya götürdü. Yolda çalışan kadınlara «kolay gelsin bacı nasılsınız» diyorduk. Dikiliyor, şaşkın şaşkın bakıyorlardı yüzümüze. Çok kelime söylemiyordu hiç biri. Sonra küçük kız «bunlar Türkçe bilmezler» dedi. Yürüdük.

Nihayet geldik Ali çavuşun tarlasına. Köyde Türkçe bilen yegane aile... Bizi görünce orakları bırakıp yanımıza koştular. Sanki uzun yılların verdiği özlemle kuçaklıyorlardı bizi.

Bu köyde, büyük şehirlerde moderniz min körlettiği incecik insan el davranışlar var. Köylü öylesine sahipleniyor ki misafirine. Rahatını - rahatı namusu sayıyor adeta. Köylü cahil, köylü yoksun ama köylü insan herşeyin üstünde.

Düşüncelerimiz, büyük şehirle köyü mukayese ediyordu durmadan. Bu düşüncelerle akşamı yaptık. Güneş dağların arkasında kaybolurken, davarlarıyla, orakla rıyla köye dönen köylülerle döndük köye. Köy canlandı köy neşelendi birden. Bir uçtan bir uca selamlıyorlardı birbirlerini. Kovasını alan koşuyordu çeşme başına. Hafıften bir türkü tutturuyordu. Küçük kız kovasını doldururken - ana beni eversene - Türküleri gibi konuşmaları da Türkçe olsaydı. Ne olurdu biz aydınlar terketmeseydik onları kaderlerine.

Yaramaz bir oğlu vardı kaldığımız evin, üç gün önce düşmüş küçük bir sıyrık almıştı yüzünden, annesinin anlattığına göre... Ama bugün bütün yüzünü sarmıştı yara. Neden mi? Hayalinizin alamıyacağı kadar sinek var da ondan... Yemeğinizi - suyunuzu - ayranınızı paylaşıyorsunuz sineklerle.-Kovala yavrum sineği yüzünden - diyorsunuz neden?! der gibi bakıyor çocuk yüzünüze. Öylesine alışmışlar, öylesine ahbap olmuşlar ki sineklerle...

Köye haber saldık. «Yaralı çocukları getirin!» diye. Temizledik, ilâçladık yaralarını, yüzleri aydınlandı...

Yoldan açıldı bir ara. Köyün en büyük yarası yolsuzluk - okulsuzluk. Bacım! diyor kadınlar «yol yok ki medeniyete girek. Doğuyoruz - ölüyoruz nah şu dağlar arasında»

«Hoş geldiniz bacılar!» Bir genç kız gelmişti yanımıza. Az Türkçe biliyordu. Anlaşabildiğimiz kadarıyla konuştuk dereden tepeden. Nişanlıymış.

— İsteyerek mi nişanlandın dedik heh dedi.

— Serbestce konuşabiliyor musun? - heh, heh emmim oğlu zaten. Aynı tarlada orak biçiyik.

— Kendin mi istedin, anan baban mı

İZMİR MEKTUBU :

KARDEŞİM CENANİ

Muntazaman, her sayıda bir az daha güzel, biraz daha derin Fırat'ı alıyorum. Kuruluşunu idrâk etmekten gurur duyduğum bu «genç» artık olgun bir varlık oluyor ay be ay.

Sizleri hiç unutmuş değilim. Beraber olduğumuz günlerin zevkina, gayri samimi bir kalabalık şehir içinde olduğumdan beri daha çok varıyorum. Birbirinden daha üstün zaaflara sahip insanların birbirlerine üstünlük tasladığı dünya pek de tatlı değil... Rint samimi diğerkâm arkadaşlık kadar hiç bir şe ykıymetli değil hatta hayat bile: Sana iki karalama yolluyorum: Beğenmiş gibi görüneceksin. Ne yapalım işte... Cemiyet böyle kaideler de koymuş:

AKŞAM

Dağların koyu gölgesi boyar denizi
Çoktan batmış güneşten selâm...
Işıklar yanan şurda, burda,
Üzer bizi.
Bir garip zamandır Akşam.

VARMAZ

Öyle zor ki ulaşmak sana
Yolum varmaz
Saçlarını okşamak gelir içimden,
Elim varmaz
Bir şey demek isterim
Söylemesi zor
Dilim varmaz.

Fethi BAŞAK

---

verdi?

— Kızın gönlü olmadan vermezler bizim köyde bacım dedi.

Sonra bizi sordu, nerede okuduğunuzu, nerede oturduğumuzu. Dikiş öğretmeni olacağımızı öğrenince sevindi. Demek dedi - Siz birinci terzi.

— Kal! dedik, gitme ovaya hep beraber dikişlerimi dikelim, ceyizimi hazırlıyalım senin. Hem köyün kızları da toplan sın, dikiş öğretelim size.

— Yok bacım dedi. Mevsimsiz geldiniz. Ovayı bırakamayız biz.

Sessizlik oldu bir ara.

— Gideyim bacım.

— Yok dedik otur, bak ne güzel konuşuyoruz.

Saatın yelkovanı insafsızca dönüyor zaman ilerliyor ilerliyordu. Baktık bizim bacı uyuya kalmış.

— Bacı dedik senin uykun gelmiş hadi git sen

— Eh dedi. Maden şimdik gidem - yarın gelem.

Meğer adetmiş orada. Misafir git de medikce gitmezmiş köylü.

Yataklar serildi. Evin çocuklarıyla bir arada geçirdik geceyi.

Anadoludan Sesler!..

Fikret Memişoğlu Dostumun «Harput Ahengi» adlı eserinden geçen hafta bir mâni yazmıştım. Bu hafta burcu burcu vatan kokan kitaptan, gönül katıldığına derman olur diye bir iki parçaya temas edelim. Belki içimizde bir merhamet ışığı şavklanır da karanlıklarda boğulmaktan kurtuluruz.

Güne düştüm, güne düştüm
Gölgede güne düştüm.
Felek gözün kör olsun,
Dediğin güne düştüm.

Peki, bu kara kara düşünce yüklü günlerde bir umut ışığı belirtmiyecek mi? Bu günleri biz kendimize hazırlamasaydık. Düşmanın haddine mi düşmüştü bizi bu hale getirmek!...

Derde kerim, derde kerim
Gam derer, derd ekerim
Yas tutma deli gönül
Mevlâ, her derde kerim...

Ama Mevlâ bunca peygamber gönderdi, bunca Veli'yi saldı yeryüzüne, hâlâ ibret alamadık. Hâlâ sevemedik birbirimizi. Şimdi ne yüzle. Onun adâletine sığınıyoruz? Bu, fazla yüzsüzlük olmuyor mu? Ama son dayanağımızı yıkmak istemem.

Anadolu, on asırlık Türklüğü dantel dantel türkülerde işlemiştir. İnsanın yücesini yetiştiren topraklar sözüm de incesi'ni salıvermiştir. gökkubbeye...

Dilen gez, dilen gez
Yoksullan gez, dilen gez
Gurbette bay olmadan
Gel yurdunda dilen gez.

Anadolu insanlarınında Vatan anlayışı budur! Gurbette «bay = zengin» olmaktansa, vatanında dilenmeğe razıdır. Öyleyse neden kara trenler dolusu gidiyor Almanya'ya, Hollandaya, İsviçreye?... Nedeni var mı? Vatanında dilense bile bir lokma bulamıyacağını bildiği için gidiyor. Bıçak kemiğe dayandığı için çoluğunu çocuğunu yaşlı gözlerle bırakıp bilmediği iklimlere yöneliyor. İmparatorluk iken göçüyorduk. Sebep? Sebebini göçleri ve akınları yapanlar da bilmiyorlardı ki, günün birinde Anadolu yaylasında ekmeğe muhtaç bir millet olarak kaldık. Eflâk ve Buğdanı bir malın zekâtı gibi veriverdiğimizden, şimdi yabancı ülkelerden un bekliyoruz, süt tozu istiyoruz. Nereden nereye düşmüşüz!. Hâlimizi düşünmeden birbirimizi ısırıyoruz kuduz köpekler gibi...

Ben Harput Türkülerinde insanlık nâmına ne varsa hepsini buluyorum. Çocuk ayaklarımla tırmandığım Harput tepelerinde hürriyetin anlamını kavradığım günden beri Harput türkülerinde gerçek insanı, zavallılığı, aşkı, dostluğu, cesareti ile aradığım gerçek insanı bulduğum için Harput türküleri daima gözümde yaş olmuştur.

(Devamı Sayfa 29 da)

İL HABERLERİ

Varto ve çevresini virviran eden, deprem öksüzlerinden 80 çocuk, getirilerek Palu Yatılı Bölge Okuluna yerleştirilmiş, bakım ve öğretimleri sağlanmıştır.

4.10.1966 gününde öğretime törenle başlıyan, Palu Yatılı Okuluna bu öksüzlerin gelişi, uğur ve hayır alameti sayılmaktadır.

★

Gerek halk, gerekse öğretmen arkadaşları ve öğrencileri tarafından, çok sevilen, Osman Özen yakalandığı amansız hastalıkdan kurtulamıyarak, Tanrının rahmetine kavuşmuştur.

Ailesi efradına, öğretmen arkadaşlarına ve öğrencilerine baş sağlığı dileriz.

★

Keban Barajının çevirme tünelleri bitirilmek üzere, hızla inşaata devam edilmektedir.

1967 Ağustosuna kadar, tüneller ve çevirme bendi inşaatı bitmiş, Fırat tünellere çevrilmiş olacaktır.

1095 metre uzunluğunda olan, Baraj gövdesi inşaatı, başlamış durumdadır.

Yabancı firmalara ait bütün makineler, Keban'a gelmiş, bu işle meşgul yabancı eleman, Elâzığdaki Apartmanlara yerleşmişlerdir. Keban'da yapılan lojmanlar bitirilince, yabancı elemanların da, Keban'a taşınacakları bildirilmektedir.

★

Hükûmetçe açılması düşünülen, 20 adet Ziraat Lisesinden birinin, Elâzığa açılması yerli basın tarafından israrla isteniyor. Gerekçe olarak, Atatürk Üniversitesine ait, geniş ziraat arazisi bulunuşu, Şeker Fabrikasının ilimizde oluşu, ve öğrenci adedinin fazlalığı gösterilmektedir.

★

Keban Barajı dolayısiyle, yerlerinin değişmesi düşünülen, Kara ve Demir yolu inşaatlarına hızla devam edilmektedir.

★

Doğu Bölgesi Ziraat Odaları toplantısı, 7.10.1966 günü ilimizde yapılmış, Ankara Zıraat Odalarından gelen bir hey'ette bu toplantıya katılmıştır.

İlimiz Ziraat Odası, 21.10.1966 günü, büyük bir toplantı yapmak için, karar almış, bütün aydınları davet ederek su altında kalacak arazi sahiplerine ödenecek istimlâk bedellerinin toplu halde bir yatırıma bağlanması için, tedbir ve karar alacaktır.

★

Başbakan ve Millî Eğitim Bakanı tarafından, bu yıl açılacağı müjdelenen Teknik Okulun, bir an önce açılması için, İlimizi şereflendiren, Cumhurbaşkanına dilekde bulunulmuştur.

Sayın Cumhurbaşkanı bu konuyla yakından ilgileneceğini, müjdeliyerek, Üniversiteye girememiş lise mezunu öğrencilerimizi sevindirmişlerdir.

★

Uzun yıllardan beri, yapılması beklenen, İstanbul öğrenci yurdu binası nihayet ihale edilmiştir. Bu yıl ayrılan 250 bin liralık ödenek ile, birinci kısım inşaât bitirilecek, geri kalan kısım da önümüzdeki yıl tamamlanmış olacaktır.

Yurt binasının yapılması için, büyük gayret harcıyan vali Yusuf Yakuboğlu'na yuvasından ayrılıp yurda kavuşacak öğrenciler minnet duymaktadırlar.

HİKÂYE :

GİTTİKÇE HIZLI

MİTHAT YILMAZ

Sinemadan mı, bilmem nereden çıkarken saatin gongu tam biri vuruyordu. Dışarıda yağmura hamile bulutlarla kararmış bir nisan gecesi hüküm sürmekte idi. Gökyüzü o kadar dolmuştu ki, aha boşandı, aha boşanacaktı.

Eve hergün de geç giderdi ya, bugün fazlaya kaçmıştı herhalde. Ama gene de mutluydu, sevinçliydi nedense Üstelik diline de bir «Gece Türküsü» dolanmıştı bugün. «Şairliğim de mi var ne» diyordu içinden, uzaksa nereden çıkıyor bu türküler, mürküler?.»

«Ben severim geceyi de geceyi»

Ne hoş türkü değil mi?

«Yıldızların sarmasını bacayı»

Yağmur, en hafif haliyle çislemeye başlamıştı. Ne olursa olsun. eve biraz daha geç varmak istiyordu. Ne vardı evde sanki? Dört duvar, dört köşe.. Bak bak usan! Ya o yatakta uyuyamamak, kıvrılıp durmak?! Cehennem azabı. «Boşveeeeer» dedi. «Ben sevverim gecceyyiii dde geccece-eyyi»

Buralarda saat bir oldu mu gece demektir artık. Herkes sıcak yatağındadır o sıra. Şimdiki gibi caddeler, sokaklar bomboştur hergün. Ara - sıra sivrilen bekçi düdüklerinden ve köpek havlamalarından başka ses duymak alışmış şeylerden değildr. Bir de trenin, acı, hasret dolu, aylık ateşli korkunç çığlıkları işitilir bâzı zamanlar...

«Keşke yağmur hep böyle kalsa. Eve hiç gitmem, bugün» dedi.

«Yağarsa yağsın ama, beni benden mi edecek sanki? Hiç!»

İki elini de pantalonun ceplerine koyarak, karanlık bir sokaktan, eskisinden biraz daha hızlı yürümeğe başladı. Çünkü yağmur, eskisinden biraz daha hızlı yağıyordu, şimdi. Türküyü daha çabuk söylüyordu:

«Ben severim geceyi de geceyi»

«Yıldızların sorma»

Köşeden aniden çıkan otomobil türküsünü yarıda koymuştu. Otomobilin ışığında, yağan yağmur daha bir güzel oluyordu. Parlak parlak, kar tanesini andırıyordu damlalar. Otomobil, köşeyi döndüğünden daha hızlı, kornasını öttüre öttüre yanından geçerek, uzaklaştı. Sokak şimdi gene karanlık, gene kimsesiz ve gene kendisine aitti. Ayakkaplarının taşlar üzerinde çıkardığı tıkırtılardan başka ses duyuluyordu. Karanlık, yağmurlu, kimsesiz bir gece... Kendi kendisine sesli sesli konuşmağa başlamıştı: «Ne karanlık ki...» dedi. «Peynir - ekmek gibi bıçakla kes kes ye. Namussuzum yenir. Hele bak yahu!...» Sevinçli bir çocuk gibi gülüyor, bir yandan da türküsüne devam ediyordu:

«Karanlığın susmasını severim de severim»

«Ayla aydınlanmasını bahçelerin»

«Geceden sı...»

«Bismillâh!... Bismillâh... Lâ havle vela...» Bir jet uçağı hıziyle olanca şiddetiyle gök yüzü birden bire gürlemişti. Yıldırımlar parlıyor, gökyüzü gittikçe daha şiddetli sesler çıkarıyordu. Gök gürültüsüyle beraber yağmur sanki var gücüyle yağmaya başlamıştı. Adam kâh hızlı hızlı yürüyor, kâh koşuyordu, bir taraftan da, «Bismilâh. Lâ havle vela...» çekiyordu.

TİL KÖYÜ ESERLERİ

Dr. İlhan AKÇAY

Tunceli - Pertek, Til Köyü Baraj gölü içinde kalacağından, burada yaptığımız araştırmalarda da önemli bazı parçalar bulmuş bulunuyoruz. Bölgede halen bir köy bulunmaktadır. Evvelce Süleyman ve Ermenilerin bulunduğunu, kilise kalıntılarından anlamaktayız. Bunlardan birisi, hâlâ eski değerini muhafaza etmekte mimari kıymeti yanında, yılın muayyen mevsiminde gelen Süreyyaniler sebebiyle de daimî olarak bakım altında kalmaktadır.

TİL KÖYÜ SÜRYANİ KADİM KİLİSESİ

Til Köyündeki en değerli eserdir. Süryanilerin, bu bölgede X. yüzyıldan evveline kadar yaşadığı söylenmektedir. Zaten eski Süryani kaynaklarında da bölgede kendilerinin bulunduğu anlaşılmakta olduğu malumumuzdur. Bu bildiğimiz kilise yi, Türk üslubunun en dikkate değer örneği olarak kabul etmekteyiz. Bölgede bundan daha eski çadır üslubunun canlandıran eser bulunmaz. Eser, biribirini kesen haç plânındadır. Köşeleri, dikdörtgen olarak yapılmıştır. Transept kısmı (harçların biribirini kestiği yer) köşelerde kırılmış, sekizgen halinde yükselir ve içten kubbeyi meydana getirir. Bunun dış kısmı asıl dikkati çekmektedir. Piramidal sekizgen olarak yapılmıştır. Dört pencere ile aydınlanır. Dışta iki bordürü vardır. Külâhına kadar kesme taşla yapılmıştır. İçinde sonraki asırlarda yapılmış «apsid ve küşsü» kısmı bulunur. İç kısmı 2,90 m. genişliğinde Chapel tipindedir. Duvarı 0,90 m. dir. Kesme taşla yapılmıştır. Basık kemerli, üzeri süryanice yazılı kapısından girilir; içi, Orta Çağ eserleri gibi loşdan zamanımıza kadar gelmiştir. Hemen hiç bozulmamıştır. Yalnız külâhı kısmen harap olmuştur. Yapının tarihi XII. asırdan evvel, Hıristiyan Türkleri tarafından yaptırıldığı, Kümbetine bakarak çıkarılmaktadır ki, ayni şeyi Kare Ani Aktamar v.s. merkezler için de söyleyebiliriz.

ERMENİ KİLİSESİ

Üç tanedir. Birisi köyün doğusundadır. Temamen harap olmuştur. Temel izleri var. İkincisi, uzun, dikdörtgen ve tonozlu olup sanat değeri bulunmamakta dır. Diğeri, köy kuzeyinde ve Murat Irmağı kenarındadır. Giriş yer ve üç konkenli (yonca yaprağı) tipindedir. Giriş yeri kesme taşla, yonca, yaprağı kısmı moloz taşlardır. Ortasında kubbesi bulunur. Kubbesi tuğladandır. Çok sadedir. Tam burlarda birer menfezi ile loş eserdir. Cephe 5,75 m., içte 3 m. genişliktedir. XIX. yüzyılda yapılmış, sanat değeri bulunmaz.

KALE : Kilise yakınındadır. Ancak bazı örenleri kalmıştır.

Evinin önüne geldiğinde, «cılomp!» su içerisinde kalmıştı. Kapıyı açmaya uğrarken, birkaç dakika önceki sessiz, kimsesiz geceyi düşünüyordu. O anlar sanki yağmur sularına karışmış, gitmişti. Nerdeydi deminki o sessizlik, o çocukça sevinmeler? Şimdiki bu gürültüler neydi ya? Yağmurun düşmesiyle çatıların çıkardığı sesler... Çatılardan dökülen yağmurun çıkardığı sesler, gök gürültüsünün çıkardığı sesler... sesler... sesler... sesler!...

Adam, içeri girerken,kulaklarına, uzaklarda olduğu anlaşılan bir bekçi düdüğünün, kesik sesleri geliyordu. Arkasından kapı, boğuk ve keskin sesler çıkararak, ağır ağır kapandı.

Bu ev, büyük bir kapalı kutlu oldu şimdi...

1. ANONİM KÜMBET

Yukarı Câmi hazinesinde bulunur. Zamanımıza kadar o derece harap olarak gelmiştir ki, eski halini tersim etmek, çok zor olan bu eser, Pertek'te mevcut iki kümbetten biriydi. Halen câminin kuzey doğusunda bulunur. Yalnız subasmanı (temel) nın bazı kısımları mevcuttur. Sekizgen yapılmış, iki katlı eserdir. Alt katı hakkında hiç bir bilgimiz yoktur. Burada araştırma yapmak gerektir. Halen yerden 0,50 cm. kadar yükselen moloz kaide kısmını bulunur. Soyulmuş duvarları şimdiki haliyle, bir cephesi 2,60 m. gelmektedir. Geniş kümbet, câmiinin yanında bulunduğundan Yukarı Cami banisi veya banisi ile ilgili kişiye ait olsa gerekti. Türbeye izlerinden batıdan girildiği sanılmaktadır.

Türbe, su altında kalacaktır. Burasının plânının alınması, rölövesinin çıkarılması, alt katının açılması faydalı olacaktır.

Yukarı Câmi, yakınında ki Hamamı, önündeki Kantariye denen yapısı ve Türbe ve Hazinesi ile devrinin değerli belgesi olup, Aşağı câmi külliyesi ile ayni derecede önemli eserdir. Hepsinin XVI. asrın ilk yarısında yapıldığı sanılmaktadır.

II. ANONİM KÜMBET

Yukarı Câmi batısında, bir tepe üzerinde bulunur. Eski Şehrin mevcut en iyi kümbeti bilinir. Kayalık zemin üzerindedir. Bu sebeple çok alçak bir crypta (cenazelik) yapılmıştır. Buraya kuzeyden girilir. Kaidesi sekizgendir, gövdeye de ayni şekilde geçilir. Üst katı mescid olup, giriş kapısı crypta'nın üzerinde bulunur. Ayrıca iki kapı ve mihrabı bulunur. Dıştan kesme içten moloz taşla yapılmıştır. Çatısı piramidaldır. İçte ise kubbeliydi. Türbenin bütün kesme taşları sökülmüştür. Subamanı (kaide) si, 2,70 m. dir. Burası gövde duvarından 0,15 m. dışarıya taşar. Kapısı 1 m. kadar genişlikteydi. Üst kattaki lâhit yeri halâ sezilmektedir. Yapı tanınmıyacak hâle gelmiştir. Yukarıdaki türbe ile ayni devire aittir. Plânının çıkarılması, restitüsyonun yapılması faydalı ve şarttır. Su altında kalacaktır.

MASUME HATUN TÜRBESİ

Yeni Pertek'in Soğukpınar mahallesindedir. Burada Eski Pertek'in yazlık kısmı olduğu söylenen bölge ile, buna ait geniş mezarlıkları bulunmaktadır. Türbe, bunun ortasında, son derece harap halde, zamanımıza kadar gelmiştir.

Türbe iki katlıdır. Alt katı cenazelik (crypta) dır. Burası moloz taşlı ve tonoz ludur. Kuzeyde yuvarlak kemerli kapısı bulunur. Türbe kare plânlıdır. Crpta üstünde giriş ve ayrıca kalan izlerinden anlaşıldığı üzere, bir penceresi bulunur. Kaide üstü gövdesi sekizgendir, içten kubbeli, dıştan sanıldığına göre piramidal çatısı bulunmaktadır. Kesme taş kısımları kâmilen kaçırılmıştır. Kubbesi içten moloz taşlıdır.

Türbenin içinde, doğuda bir mezarı bulunur. Sekizgen gövdesi kısmen toprağa gömülüdür. Burada ancak bir dıl'ının ölçüsü elde edilmiştir. Buna göre sekizgenin her cephesi 1,40 m. idi.

Türbe Selçuk devri tiplerine göre yapılmışsa da, tahminen XVI. asra kadar inen bir geçmişi olduğu kabataslak söylenebilir. Hiçbir yazıt bulunmadığı gibi, civar mezarlıkları da çok harap durumdadır. Kalan kısımlarının derzlenerek muhafazası gereklidir.

PERTEK : YUKARI CAMİ HAMAMI

Eski Pertek - Yukarı Cami'nin doğusunda, kuvvetli ihtimalle, ayni camiinin külliyesine ait hamam olarak kabul edilmektedir. Zamanımıza kadar son derece bozularak gelmiştir. Klâsik Osmanlı hamamlarının tipik örneklerinden sayılan bu eser, câmi gibi karmaşık bir tip arzetmemektedir. Bunun, İstanbul sanatkarları tarafından, veya onların akla gelen ihtimallerdir.

Hamam soyunma, ılıklık ve yıkanma yerlerinden ibarettir. Soyunma yeri caddeye nazırdı. Giriş'in, üç kemerli ve alımlı olduğu izlerinden anlaşılmaktadır. Soyunma yeri, içten (7,90x7,90 m. lik) kare oluşu, bunun büyük eser olduğunu gösterir. Köşelerde, sekizgen tamburlarla kubbeye geçirildi. Bunların şimdi ancak izleri kalmıştır. Burasının duvarı 1,15 m. dir. Üç kubbeli ılıklığı ve haç plânlı yıkanma yeri bulunur. Yıkanma yeri, buna göre 4 eyvanlı ve ortası kubbeli, köşelerde dört küçük kubbeli halvetleri bulunurdu. Duvarları moloz taşlarla yapılmıştır.

Hamam, okadar harap olmuştur. ki, plânının ancak dıştaki izlerinden anlamak tayız. Büyük yıkıntı halindeki molozlar, bütün iç kısımları doldurmuştur.

Sanat değeri bulunan eser su altında kalacağından, plânının ve rölövesinin alınarak terkedilmesi mecburiyeti bulunmaktadır. Yapıldığı devir XVI. yüzyılın ilk yarısı, yani camiinin yapıldığı devir olması, plânı bakımından da uygun düşmektedir.

ANADOLU'DAN SESLER!..

Şudeyiştekimecâztülleri arasında toplumumuzun çeşitli davranışlarını da bulmak zor değildir sanıyorum:

Bu haber ne haberdir.
Sinem kabar kabardır
Bir yanım kurt kuş yemiş
Biryanımbihaberdir.

Yalan mı?. Kişi olarak, toplum olarak biribirimizden ne dereceye kadar haberliyiz? Biribirimize ne dereceye kadar omuzdaşız!... Heyhat bu bir acıklı hikâyedir ki söyliyenin de, dinleyenin de hicaptan yerlere geçmesi gerekir.

Gülümü, gülene ver,
Koklayıp gelene ver
Gönül bir gonca güldür
Kadrini bilene ver.

Diyen mâniye inandığım için gönlümü Anadoluya, onun vefâlı insanına adadım.
Siyaset dedikodularıyla dolu bir hafta sonunda bir parça şiir, bizi kanatları üstünde ebedî saadete götüremese bile, bir anlık teselliye götürebilir.

Harputun âhengi Dostum Fikret Memişoğlu'na hukuk cüpesini attırıp, cepken giydirdi. Avrupada çayda çıra, Delilo, tanzara oynattı. Beni de bir parça söyletti ise, Bunu Memişoğlunun coşkun eserine ve siz okuyucularımın engin sabırlarına borçluyum!. Tanrı cümlemizi karagün dostları kadar yürekten dost etsin!...

Eski Pertek Yukarı Cami

Eski Pertekin en dikkate değer eseri, bölgenin XV. yüzyıla ait şeheserlerindendir. Yapı hakkında, şimdiye kadar, hemen hiç araştırma yapılmamıştır. Bir küllişye halinde yapılmıştır. Cami, Hamam, Türbe, Hazinesi olup, Medresesinin de olduğu sanılmaktadır. Tip itibariyle, Eski Pertek Aşağı Cami ile benzerlik arzeden yapı, teferruatta ve tezyihatta ve hattâ plânda ondan tamamen ayrılır ve orijinal bir uslüp taşır.

Bir kubbeli, harmi; üç kubbeli son cemaat mahalli ve sağda minaresi bulunur. Son cemaat mahalli kesme, diğer duvarları moloz taşla yapılmıştır. Harimi içten (10x10 m. lik) sahınlı ve karedir. Köşelerde pantantiflerle sekizgen tambura ve oradan da kubbeye geçilir. Kubbesi tuğladandır. İçte pencereleri yuvarlak veya gerideki gibi düz üst kısımları bulunur. Pervazlarının taş işçilikleri biribirine uymamaktadır. Sütünceli, çeşitli sütünce gövdeli tiplerle taş ustalarının serbest çalışmalarının tipik örneğini teşkil eder. Buna karşılık mihrabı gayet kalın stalaktitlerin meydana getirdiği ve içindeki stalaktitin işi ile bugün artık nümuneleri bir kaça inen, Artuk devri tiplerine kadar benzerlik arzettiğini belirtmek gerektir. Bunun örneklerini, halen Harput Müzesi ve Ulu Cami minberlerinde görürüz. Bu na karşılık, Yukarı Cami minberi, iç niş stalakatiti ise tipik Osmanlıdır. Devrimize kadar pek iyi halde gelmesine rağmen, minberi mermer ve merdivenlerinin güzelliğine rağmen soyulmuş halde bulunur. İç kısmının tezyinatına ait sıva üzeri bazı nakışların, hâlâ izleri yerlerinde görülmektedir.

Genellikle bu kısım, Eski Pertek - Aşağı Cami ile mukayese kabul etmez vasıfkı tezyini kısımlarının bulunduğunu ve iyi halde geldiğini, memnuniyetle görmekte yiz.

Son cemaat kısmı, iki renkli taşlarla yapılarak, estetik bir güzellik taşır. Üç kubbeli ve iki sütünludur. İki yanlarının, penceresiz duvarlarla çevrili oluşu, bölgenin havası bakımından olduğu sanılmaktadır. Sütünları stalaktitli, orta kemeri dendanlıdır. Kısmen tuğla kubbeleri çökmüş bulunur. Bu kısımda en dikkate değer yer, Taç Kapı (Cümle Kapısı) dır. Mahalli taşla stalaktit olana ve her sırası biribirine benzemeyen şekilde yapılmıştır. Bunun altında basık kemerli kapısı bulunur. Sultaktitleri epeyi bozulmuşsa da, eski halinde kurtarmak mümkündür. Kapı üstten dendan kemerli bir çerçeve ile sarılar.

Minare, camiinin dikkatedeğer kısmıdır. İki renkli taşlarla yapılmıştır. Kaidesi (2,90x2,90 m. lik) olup köşe stalaktitleriyle sekizgen kısma ve oradan da yuvarlak gövdeye geçilir. Kapısı, dıştandır. İç kısmında görülen kapı, Mahfile ait (Tahtabend de denir) olup, minare ile alakası bulunması;. Fevkâlada stalaktitli şerefesi, Aşağı Camisi ile alakası ise de benzeri değildir.

Bu kısım bütün güzelliği ile durursa da, korkulukları kalmamıştır. Külâhına kadar taştandır. İki renkli yapılarak, uzaktan estetik güzellik verilmişti. Bunun yanında çok iyi halde zamanımıza kadar gelmiştir.

Caminin duvarları üzerinde evvelce konsol biçimi taş sıralar bulunduğu görü lür. Bundan evvelce uzaktan zarif görünümü olduğu anlaşılmaktadır.

BİRİNCİ SARAY

Eski ve Yeni Pertek, bilhassa sivil mimarî eserleri bakımından, bölgede eşi nadir görülür değerde sayılır. Bunlar üzerinde hemen hiç bir araştırma yapılmamıştır. Eski Pertek'te, Murat Nehri üzerinde, birçok yapılar arasında, dik kayalar üzerindeki yapının, Saray veya Bey Sarayı olduğunu sanmaktayız... İki yapı da, dik kayalar üzerine yapılmıştır. Öyle ki, nehir kıyısı bir bakım koruyucu vazifesi görmekteydi. Birbiriyle ilgili 150 m. ara ile yapılmış iki yapı, aradaki ek binalarla birleşmişlerdi. Bunlardan güneydeki (6.25x9 tavana kadar yükselen muhteşem şömineli olup, nehire doğru altta iki ve üstte iki, pencereleri bulunur. Ayrıca dolapları, giriş kapısı, iki yanında küçük odaları (ancak temelleri kalmıştır) ile dikkate değer. Kesme, kısmen moloz taşla ve tavanı tonozlu yapılmıştır. Nefis şöminesi sökülmüş, götürülmüş ise de, izlerinden klâsik devire ait olduğu anlaşılmaktadır. Bunun iki yanında malakâri XVI. asır özelliğinde İstanbul Saray ressamlarının tipindeki olgunlukta yapılmış malakâri sıva izleri, okadar olğundur ki, bunların, Saray'ın Keban Gölü içinde kalmasını dikkate alarak, kurtarmak gerekmektedır. Bunun iki yanında malakâri XVI. asır özelliğinde İstanbul Saray ressamlarının duvarının eğri olması, kayanın çok dik yerde bulunması sebebiyle yakınına gitmek mümkün olamamıştır.

İKİNCİ SARAY :

İlkinin kuzeyinde, yine Murad nehri kenarında bulunur. İlkine nazaran daha harap olmuştur. Kısmen yığıntı halindedir ve birinci ile ilgisi bulunur. Burası, bir kaç iç dairelerden ibarettir. Dikkati çeken tarafı, ırmağa bakan odasının duvarlarında, ayni tip, harikulâde büyük tek renkli rozet ile işlenmiş oluşudur. Sanat değeri yüksek ve olgun üslup taşıyan bu parçadan, bir duvar tam, diğer duvarda ise kısmen duymaktadır. Eserin plânının çıkarılması ve malakâri süslerin müzeye nakli çok faydalı olacaktır.

YENİ PERTEK SARAYLARI

Bunların yanında Eski Pertek mamur olduğu zaman, yazlık olarak ün salan Yeni Pertek'te de saraylar ve saray gibi konakları ünlüydü. Bunların çoğu yok olmuş ise de, XIX. yüz yıla ait birkaç örnek malumumuzdur. Haremli, selamlı, muhteşem bahçeler içindeki, iki katlı, yarı kârgir bu yapılar da bambaşka devrin eseri ise de, ayni lâtif Türk Mimarisi'nin havasını taşırlar.

Caminin kitabesi bulunmaz. Evvelce külliyeye ait kitabeleri olacağı sanılmaktadır. Yakındaki haziresindeki araştırmalarda, buranın tarihine ait belgeler elde edileceği sanılmaktadır.

Cami, baraj gölü altında kalacaktır. Taş taş sökülüp, münasip yerde, yeniden monte edilmesi için, çalışmalara başlanılmıştır.

Yapının kitabesi bulunmaz, bunun da, aşağı Câmi gibi XVI. yüzyılda yapıldığını ve bölgenin şahaseri olduğunu kabul edebiliriz. Sanatkârları bir taraftan İstanbul Klâsik Osmanlı Ekolünün tesiri altında, bir yandan da bölgenin muhafazakâr tutumu karşısında, mahalli ustaların elinden çıkmış kısımları ile hiç bilinmeyen getirilmiştir. Getirenler nur içinde yatsın...

PERTEK KALESİ

Murat Irmağı kenarında muhteşem görünüşlü kaledir. Yüksek kaya üzerinde bulunduğundan, yapıldığı tarihtenberi, zaptedilmez diye, ün salmıştı. Yapılış tarihi, efsanelere karışan eserin, Orta çağda bulunduğu, coğrafi vaziyetinden anlaşılmaktadır.

Kale, iç ve birinci surdan ibarettir. Altta, surunun bulunup bulunmadığı hakkında fikirlerimiz yoktur. Yalnız birinci surun, İç Kaley takip eden düzlük üzerinde, moloz taşlarla yapıldığı ve Osmanlı devrine ait olduğu görülür. Burada bir dikdörtgen yapı bulunursa da haraptır ve Türkler devrine aittir.

İç Kale, çok muhteşemdir. Burası Anadolu kaleleri içinde belki de en heybet lilerinin başında gelir. Gâyet dik kayaların üzerinde, 18 m. ye kadar yükselen burç lar ve duvarlar görülür. Buraya, kayalar üzerinde açılmış tehlikeli giriş yeri şimdi çöktüğünden, İç Kaleye giriş, artık mümkün olmayacaktır. Kalenin bir kapısı olup, tuğla kemerliydi. Bunun kesme taş kısımları yokedilmiştir. Üstünde kırmızı bordür içinde kitabesi uzun halde yazılmıştır. Çok nefis yazı bordürünün üç taşı okunamaz hale gelmiştir. Altında da ayrıca ikinci derecede olgun bir kitabe taşı var ise de uzakta okunamamıştır. Kale kitabesi Arapçadır. Okunamamıştır. Burasının, Çubuk Bey zamanında (XII. yüzıl) zaptedildiği söylenir. Yalnız bir burcu, kapının bulunduğu yer, eski ise de, horasanlarla, Osmanlılar zamanında onarıldığı sanılmaktadır. Kalenin diğer kısımları, bazı alt kaideler hariç, hemen kâmilen XVI. yüzyıldan sonra, yeniden yapılırcasına inşa olunduğu, gelişigüzel malzeme sinden anlaşılmaktadır. Yıkıntılar ve surlardaki dökültüler, harpten ziyade, zelzelelerle meydana geldiği veya zamanın tesiri ve bakımsızlıklarla olduğu anlaşılmaktadır.

İç Kalenin içi hakkında fikrimiz yoktur. Burası küçük olduğundan, Kale askerleri (dizdarlar) a ait bazı kısımlar ve sarnıçlar olacaktı. Gören kişiler, örenler le dolu olduğunu belirtirler.

Kalenin, enmamurdevrini, XVI. yüzyılda yaşadığını, eteğindeki mamur câmi ve külliyetlerinden anla bir şey soracağım. Doğru bakımından, bütün Orta Cağ'da da önemini yitirmemiştir. Halen muhteşemdir ve Baraj gölü üstünde ada halinde kalacaktır.

MEHTER MARŞI

Yıllarca, asırlarca gürâhengini Yurd'un
Sen ey yüce Mehter! Koca Dünyâ'ya duyurdun.

Bin atlı akıncıyla Malazgirdovasından,
Tâ Harput'a vardın da, zafer tâkını kurdun.

Kösler vurulup, Harput'ı aştın, Rum'a geçtin;
İstanbul'u fethetti, o serden geçen ordu'n.

★

Hâlâ bize şimşek yolaçar, gökten inişte,
Hak uğruna serden geçen erler biziz işte...

F.M.

VAN MEKTUBU

Benim gibi tembel ve vefâsız bir kimse elbetteki sizlerle irtibatını kaybedince eldeki olumlu imkân ve fırsatlarını da kaybeder. Hozatta iki - üç kere sizleri ziyaret etmiştim. Sonradan Van'nil merkezine nakledildim. Size haber veremedim. Hal böyle olunca çok değerli bir dosttan iki ay uzak kaldım. Arkadaşlar Yeni Fırat'ın 29, 30 uncu sayılarını Hozattan yeni adresime yolladılar. Bu defa yazıyorum. Bağışlıyacağınızı umar ve dilerim. 29 sayıda «Harput Ahengi» müjdesini fütriyerek, kıvranarak aldım. Bana da ödemeli lûtfederseniz minnettar olurum. Bu konudaki acaleci himmetinizi bekliyorum.

30 Sayıda «Aile Bahçesi - Alevi Bohçası» konusu derin bir ıstırabımızdır. Benim Türk - Halk Edebiyatı konusuna eğilip çalıştığım son uzun yıllarda Alevî-Halk inanış ve yolağına da girmiştim. Bu konudaki çalışma ve okumalarımızda bazı sonuçlara varmıştım. Birinci yön, acı idi. Alevilik, Türkiyede kendi yolağına mensup kişiler tarafından bile bilinmemektedir. İslâmın, gerçek celâdet ve ilmî parlaklığını işimize gelmediğinden nasıl atı pda araya ruhban sınıfını sokarak sadece uyuşukluğunu gerçekte islâmın bunu kat'i reddine rağmen) bırakmışsak, Alevîliğinde derin ilim, hak ve adalet, hatta tolerans yolunu atmış sadece şarabını bırakmışız. Bizim öz - Türk alevîliğinin, bir, Muaviye Ali çatışmasından ibaret olduğuna da kani değilim. Ehl-i beyt sevgisinin Alevîlikte olduğu kadar Kâdirlik Mevlevîlik ve hatta gerçek yolundan şimdi çok uzaklarda kalmış hakş-i bendilikte de pırıl pırıl göründüğünü siz daha iyi bilirsiniz. Hal böyle olunca, bir sünnî şâirin:

Kemîne bende-i âl i abâyız, kavm-i Süfyana
Demâdem lânet etmek farzdır hem farz-ı akdem'dir.

beyti de cümle Müslüman - Türklerin prensibi olunca bu işi yalnız Alevîlere özgü saymak bir tarih ve inanç olayını kökünden değiştirir.

Bizim halkımızın Aleviliğini Arap olaylarında değilde İslâm önceki Türk inanışlarıyla İslâm inanç ve kurallarının birleşmesinde aramak gerekir. Şahismailin duru Türkçe deyişlerinin yanışıra yaptığı Anadolu bütünlüğünü parçalama gayretinde değil de Hoca Ahmet Yesevî'nin Türk ulus şuurunu yerleştirme gayretinde aramak gerekir. Nihayet Hz. Alinin «ilim arama» tavsiyesinde ve Hacı Bektaşın derin (humanist) insancıl görüşünde aramalıdır. Yoksa Pirsultan gerçeğini bilmeden deyişlerini Çaydaçıra'da okumak,

Bezm-i meyde süfehânın saza meftun oluşu
Nazarımda su içen eşşeğe ıslık gibidir

beytini akla getiriverir. Iztırap şudur ki Alevîliği de son günlerin politika istismarları sonucu kuşa benzettik.

★

Van'da kısmet olursa EMRAH'ı bitireceğim. Bu arada benden emirleriniz var mı? Şunu anladım ki benden nezâketle yazı isterseniz tembelliğim üstün geliyor. Onun için bir ağabeyim olarak kat'i, emirlerinizi beklerim.

Enver'e selâmlarımı iletip, Zevruz'dan Fuzuli'yi bir de benim için okutursanız minnet duyarım. Cenânî Bey'e şiirde ve bakır işlemesinde yeni ilhamlar dileyerek saygılar sunarım.

Harput Âhengini yakında alırsam «Folklor Araştırmaları Dergisi» ne haddim olmayarak bir eleştirmesini yollıyacağım.

Saygılar sunar ellerinizden öperim.

Nejat BİRDOĞAN

